

ილია გრიგოლისძე ჭავჭავაძე (წერილი მ. ჯანაშვილისა). – საგურამოში: თ-დ ილია გრ. ჭავჭავაძის უკანასკნელი დღეები (წერილი არტურ ლეისტისა). – საქართველოს მწერლობის და ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობის მოკლე განხილვა (წერილი ოკსფორდის უნივერს. პროფ. მორფილისა). – ურბნისის სახარება ტიშენდორფისეულ მ ე ო თ ხ ე საუკ. სახარებასთან შედარებით. მ. ჯანაშვილისა.

თ ფ ი ლ ი ს ი

ელექტრონიტმბეჭდავი ამხ. „შრომა“, მიხეილის პრ., № 65.

1907

ილია გრიგოლისძე ჭავჭავაძე

1. ილია დაიბადა 27 ოკტ. 1837 წ. კახეთის სოფ. ყვარელში. ყვარელი განთქმულია არა მარტო საუკეთესო კახურით, არამედ სხვა და სხვა შემთხვევითაც. წმ. ნინო თავის ძლევა-მოსილ ქადაგებით რომ გამოემგზავრა კახეთის მოსაქცევად, ყვარელელებმა გამოიჩინეს ხასიათის სიმტკიცე, მშობლიურ ღმერთების სიყვარული, წმ. ნინოს ქადაგება არ შეიწყნარეს, მასთან მოყოლილ მეფის მოხელე ერისთავის ძალმომრეობას არ დაემორჩილნენ, აიყარნენ და კავკასიონის მთებში შეიმალნენ. იგინი მოაქცია მხოლოდ თრდატ მეფემ (V ს.) და ზოგიც აბიბოს ნეკრესელმა (VI ს.). ყვარელელებმა დიდი სიმედვრე გამოიჩინეს შემდეგშიაც. მათი ციხე კახეთის დამონებას მოასწავებდა. ილია სულ 16 წლის ჭაბუკი იყო, რომ „მთის არწივმა“ შამილმა აიკლო წინანდალი და ყვარელს კი შებრძოლება ვერ გაუბედა.

ყვარელის მეთაურებად უკანასკნელ 3 – 4 საუკ. განმავლობაში სულ მუდამ იყვნენ თავადი ჭავჭავაძეები. საქართველოს თავადაზნაურობის ბლომა ნაწილი უცხოეთიდან შემოხიზნულა საქართველოში (ბაგრატიონები ურიასტანიდამ, წერეთლები ლეკეთიდან, მიქელაძეები საბერძნეთიდან და სხ.), ხოლო ჭავჭავა-

ძეები ეკუთვნიან ქართველ გვარ-ტომ-თესლს. ამათგან გამო-
დიოდნენ ჩინებული სარდლები, ჩინებული მწერლები და, წარ-
მოიდგინეთ, ჩინებული მეურნეებიც, მეტადრემევენახეები.
საქართველოში მევენახეობა არსად ისე არ განვითარებულა,
ვით განვითარდა ყვარელში ჭავჭავაძეების ხელმძღვანელობით.

– 4 –

თვით ილია დიდი მოტრფიალე იყო მეურნეობისა, ბევრჯელ
უსაუბრია მას ვაზის გასხლვა-შეყელვა-გაფურჩქნა-გალამაზების
შესახებ და დიდის ქებით აუწერია ქართველების მიერ შეძე-
ნილი ხელოვნება მევენახეობისა და ღვინის დაყენებისა. მისი
საგურამოს მამული ხომ შემკული იყო თვით მისივე მზრუნ-
ველობითა და მომჭირნეობით.

ილიას მამა გრიგოლ პაატასძე დროის შესაფერად განათ-
ლებული კაცი იყო და საკმაოდ შეძლებული. სათნოიანი ადა-
მიანი იყო მისი დედაც, ტფილისელ ბებურიშვილის ასული.

პირველდაწყებითი სწავლა ილიამ მიიღო თავის მშობლე-
ბის სახლობაში. ანაბანას მაშინ – ხისა და ქვის დაფის მაგიერ
– ასწავლიდნენ ხარის ბეჭზედ. „ბეჭაობა“ რომ დაასრულა
ილიამ, ხელში მისცეს შოთა რუსთაველის უკვდავი თხზულე-
ბა – „ვეფხის ტყაოსანი“. ეს წიგნი მაშინ მეორე სახარებად
ითვლებოდა და არ იყო საქართველოში სახლი, მეტადრე
თავადიშვილისა, რომ მთელი „ვეფხის ტყაოსანი“ ზეპირად არ
სცოდნოდათ. კაი პატარძლად ის ქალი ითვლებოდა, რომელ-
საც მზითევში მიჰყვებოდა რუსთაველის ქმნილება. ერთობა,
ერთგულობა, თანასწორობა, პირობისა და ფიცის გაუტეხლო-
ბა, თავისუფლება, სიყვარულის სიწმინდე, მამულისა, სარწმუ-
ნოებისა და ენისთვის თავდადება და თავგანწირვა, – აი საგა-
ნი, რომელსაც დაჰგალობს შოთა და რომლითაც ჰხიბლავს
ყოველის წოდებისა და ყოველის წრის კაცს: – მეომარს, სარ-
დალს, გლეხს, თავადს, ქალსა და ვაჟს, ქმარსა და ცოლს,
შვილსა და მამას. ილიას მამის სახლობაშიაც აგრე იყო, აქაც
ყველამ იცოდა „ვეფხის ტყაოსანი“ და, წამოიზარდა-რა პა-
ტარა ილიკო, მასაც შეასწავლეს ეს წმინდა წიგნი, და შეა-
სწავლეს ვინ? – სასახლის ქალებმა. ამ დროს დიდის ტრფია-
ლებით იგონებდა ხოლმე ილია გრიგოლისძე სარედაქციო კრე-
ბებზე ანუ თავისს შინაურ წვეულებებზე. საფიქრებელია, რუს-
თაველის უკვდავი ნასიბრძნი ღრმად ჩაეჭდეოდა ილიას ჯერ
ისევ ნორჩ გულში. ეს ასეც იყო: მისი თვით ახალგაზდობის

– 5 –

დროინდელი თხზულებები რუსთაველის ნასიბრძნ-ნაკვესებით
არის შემკული.

მალე ილია შეიქმნა სასკოლო ჰასაკისა. მაშინ საქართვე-
ლო ვერ დაიკვებებდა სკოლა-სასწავლებელთა სიმრავლით. ერ-
თი, ორი და გათავდა. მაშინდელი თავადიშვილობა ეტანებო-
და უფრო ტფილისის „საკეთილშობილო სასწავლებელს“ (აწინ-

დელ I-ლ გემნაზიას). თავადაზნაურობის უმეტესობის სატრფიალო საგანი იყო სამხედრო სამსახური, „ჩინებით“ მხრების „დამშვენება“. უპირატესობა სამსახურში ეძლეოდა იმათ, რომელთაც „საკეთილშობილოთა“ სასწავლებელში ესწავლათ და რუსულ ენას ამტკრევდენ. არა სჩანს, რა ედოთ გულში ილიას მშობლებს, რომ ტფილისისკენ ისტუმრებდენ თავის შვილს, მისი მხედრად „გამოყვანა“ სურდათ, სამოქალაქო სამსახურის კაცად, თუ საზოგადო მოღვაწედ.

სასწავლებელში წასაყვანად რომ მოამზადეს, დედამ დაარიგა თავისი პაწია ილიკო, დალოცა და გამოისტუმრა. მოსალოდნელია, რომ თვით დედის დარიგების გამოძახილი იყოს შემდეგი ღვთიური ხმები, აღმოხეთქილი ჭაბუკ ილიას ნორჩ გულიდამ 1859 წელს:

„რაზედ შეჰკრთი, მტირალნი რისთვის მომაჰყარ თვალნი? ჯერ მინამ ხარ ყმაწვილი, მინამ დრო მოგესწრება, ისწრაფე, შვილო“, იბეჯითე, ისწავლე, „მოვა დრო, გაიზრდები, მკლავი გაგიმაგრდება, შვილო, ჰნახავ ჩვენ ბედშაობას, ჩვენს ერთობას დაკარგულს, ჩვენსა წამხდარს გმირობას და მამულს დაობლებულს... აინთე ცეცხლით გული, მტერსა დაეცი მეხად, ან, ვით შვილი ერთგული, დააკვლი მამულს მსხვერპლად! არ შემიდრკე მაშინა!.. დედათა გული ჩჩვილი მამულისთვის მაგრდება, რად მინდა იგი შვილში, თუ მისთვის არ მოკვდება! ვისაც მე არ შეუკლავს, როს მამულს სჭირებია, შვილო, იმ ვაგლახ დედას შვილი არ ჰყვარებია!.. მას დედის ძუძუ ტკბილი შხამადაც შერგებია, მამულისთვის სიკვდილი ვისაც დაზარებია!.. იცოდე, ეგ სიკვდილი მეტი დიდი რამ არი! უკვდავი არის შვილი მამულისთვის მომკვდარი! მამულს

– 6 –

მიგცა ზეცამა და, თუ ზედ დააკვდები, ნუგემ იცეს დედამა, რომ კაცი კაცად ჰკვდები. სიკვდილის წამში მამულს, შვილო, შენ გაუღიმებ, რომ სისხლს მისგან მოცემულს მასვე გმირუბ უბრუნებ; აღსრულდები ღიმილით, რომ მამულს არ უმტყუნე და შენ შენის სიკვდილით მის სიკვდილი დასთრგუნე“.

ეს დედის ანდერძი ილიამ უკლებლივ განახორციელა.

სკოლაში ილია ჩინებულად სწავლობდა და დაასრულა იგი (1857 წ.) პირველ მოსწავლეთაგანმა. მაგრამ მან ეს სწავლა არ იკმარა. მას გაღვიძებოდა ძლიერი სურვილი უმაღლესი სწავლაც მიეღო. ამგვარი სწავლის მიღება კი რუსეთის ქვეშევრდომთათვის შეიძლებოდა მხოლოდ პეტერბურგსა და თითოთოროლა სხვა ქალაქებში. ძნელი იყო წასვლა პეტერბურგს, შორეულს, ცივს და უთვისტომოს, მაგრამ ილია ამას არ შეუშინდა და ჯერ ისევ 19 წლის ჭაბუკი გაემგზავრა რუსეთისკენ. რომ მიდიოდა, თავისს საყვარელ ყვარლის მთებს გამოეთხოვა ამ სიტყვებით:

„სამშობლო მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა, მაგრამ თქვენს ხსოვნას ვერ მივცემ მე დავიწყებასა: თქვენ ჩემთან ივლით გაუყრელად, ვით ჩემი გული

თქვენთან, ჰე, მთებო, ბუნებითა შეუღლებული!..“

სამოციანი წლები, როდესაც ილიას მოუხდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში ყოფნა, საუკეთესო ხანად ითვლება და ითვლება არა ამაოდ. ის-ის იყო რუსეთმა დაასრულა ბრძოლა ოსმალებთან, ის იყო ტახტზე აბძანდა ახალგაზდა იმპერატორი ალექსანდრე II, ის-ის იყო გაისმა მედგარი ხმა შესახებ ბატონ-ყმობის გადაგდებისა და ის იყო დასრულდა სამოცის წლის ბრძოლა მთის შვილებ ლეკებთან, რომელთაც თვისის იმამის შამილის დატყვევებით გუნების მწვერვალზე 1859 წ. 25 აგვ.) დაჰკარგეს უძვირფასესი თვისი საუნჯე – თავისუფლება და, სამაგიეროდ, ჩაერივნენ საერთო საიმპერიო ცხოვრების ფერხულში. ყველა ამას აღტაცებაში მოჰყვანდა მთელის იმპერიის ახალგაზდობა, მოწინავე რაზმი. მათ შორის ერივნენ ჩვენებიც ილია ჭავჭავაძითურთ. იწერებოდა რუსეთ-

– 7 –

ში დიდდინი თხზულებები, სათაყვანებელი შეიქმნენ, – უფრო ახალგაზდობისთვის, – ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, პისარევი, ბელინსკი, პუშკინი, გოგოლი და სხ. ყველა ამახ და ყველა ამათ ჩვენს ყმაწვილკაცობასაც დიდი იმედები გაუღვიძა. პეტერბურგში შესდგა განსაკუთრებული წრე, რომელიც შეუდგა გადმოენერგა საქართველოში ახალი მოწინავე აზრები, აეღორძინებინა აქ ახალი მშობლიური მწერლობა, მედგრად შებრძოლებოდა ბატონ-ყმობის მოტრფიალეთ. ამ წრეს შეადგენდნენ პეტერბურგის სტუდენტები *): ბაქრაძე დავით, აბხაზი ა., თუმანიშვილი პ., ლოღობერიძე ნიკო, მაღალაშვილი ლ., მაღალაშვილები ეს. და გრი., ღამაზაშვილი მ., ალექსიშვილი-მესხი ნიკ., მეფისაშვილი კოსტ., ისარლიშვილი ი., ლოღობერიძე დ., ანდრონიკაშვილი გ., ჭავჭავაძე ილია, ალხაზიშვილი პ., ჯაბადარი ნ., სავანელი ბ., თუმანიშვილი ბ., ლორთქიფანიძე კირილე, ჯავახიშვილი გრ., აბაშიძე ს., მიზანდარი ალოიზ, წერეთელი აკაკი, ტერდავითთვი მ. და სერებრიაკოვი ილიკო. ამათ პეტერბურგში დააარსეს ბიბლიოთეკა და ამ ბიბლიოთეკისთვის პროფ. დ. ჩუბინაშვილისაგან მიიღეს (1860 წ.) ახლად გარდაცვალებულ სალომე ბატონიშვილის-მიერ შემოწირული 38 ქართული წიგნი. ამ წიგნთა შორის თითოთოროლა საღმთო წერილის თხზულებათა გარდა დანარჩენი ყველა ისეთი იყო, რომლითაც შეიძლებოდა საფუძვლიანად შესწავლა საქართველოს ისტორიისა, ზნეჩვეულებისა, ენისა, კანონებისა, გეოგრაფიისა და სხ. სული და გული ამ წრისა იყო თვით ილია ჭავჭავაძე, რომელსაც ამხანაგებთან შეთანხმებით გამოუთქვამს ქართველ სტუდენტების მომავალი მოღვაწეობის გეგმა. ეს არის შემდეგი ლექსი, დაწერილი მეოთხე კურსის სტუდენტის ილიას მიერ 1860 წელს.

*) იხ. დ. ჩუბინაშვილისთვის მიცემული ბარათი (ა. ცაგარელი. Свѣдѣнія, т. I, вып. 3, გვ. 187).

„სტუდენტების სიმღერა“

„დედამ რომ შვილი გაზარდოს, –
ემაგრე ჩვენისთანაო...“

მმურად გამოსადეგნი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო.

ლხინში მოლხინეს მოვუღებთ,
ჭირში მოჭირნეს ვუშველით;
ფიქრის, საქმის, შრომის დროსა
ბრძენს არც ჩვენ დავუვარდებით.

დიდს არ გავექვლივინებით
და მხარს მივცემთ პატარასა;
მტყუანს გულდაგულ დავხვდებით,
მტლად დავედებით მართალსა.

წინ წასვლაში არ დავიხვეთ,
არ გავწირავთ უკან შთომილს:
ჩვენც ვიცით, რომ შველა უნდა
უღონოსა და დავრდომილს.

უანგაროდ მივალთ წინა,
მარტო ის გვაქვს გულში ფიქრად,
რომ წინანი უკანასთვის
უნდა იქმნენ გზად და ხიდად.

მამულისა შვილნი ჩვენც ვართ
და მიტომ ვზრდით ჭაბუკს გულსა,
რომ ყოველგან გამოვადგეთ
ჩვენს საყვარელსა მამულსა.

ეგრე გამოსადეგნი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო;
თუ დედამ შვილი გაზარდოს, –
ემაგრე ჩვენისთანაო.

ასეთი იდეალი დაისახეს პეტერბურგის ქართველ სტუ-
დენტებმა 1860 წელს და ამ იდეალის განხორციელებას უნ-
და შესდგომოდნენ სამშობლოში დაბრუნებისავე უმაღლ.

საზოგადოდ, ჩვენმა სტუდენტობამ, – ნუ კი მიწყენენ
გულწრფელ სიტყვისთვის, – დაპირება დიდი იცის, პლან-გეგ-
მების შედგენა საუცხოვო, სამშობლო ქვეყნისთვის გულშემა-
ტკვირობა შეუდარებელი, მაგრამ ვად რომ ყოველივე ეს სათ-
ნოება კავკასიონის მთებს აქეთ ვეღარ გადმოაწევს ხოლმე,
ახალგაზდური ოცნება და სურვილი, უმეტეს წილ, ცხოვრე-
ბის სიტკბოების ძებნაში ითქვიფება, ქარწყლდება. თუ არა ეს
დასაგმობი თვისება, მაშ რატომ ვერ ვხედავთ მათ, – თითო-
ოროლას გარდა, – ვერც მწერლობაში, ვერც მეურნეობაში,
ვერც მრეწველობაში, ვერც მეცნიერებაში, ვერც..., მაგრამ
კმარა. სულ ცოტა, 2000-მდე „უმაღლეს“ სწავლა მიღებუ-

ლიდამ ძლივს თვალს მოვკრავთ ასიოდე კაცს. სად არიან და-
ნარჩენები?..

ასრე არ დაემართა ილია ჭავჭავაძის პეტერბურგის სტუ-
დენტობის წრეს. ამ წრიდან გამოერჩივნენ ილია, აკაკი, კი-
რილე ლორთქიფანიძე, ნიკო ლოლობერიძე და რამდენიმე
სხვა და ამათ, მართლაც, არ უღალატეს თავისს სტუდენტო-
ბის დროს შემუშავებულს გეგმას. ამათგანნი, მაგალ., იყვნენ:

ილია სერებრიაკოვი (ოქრომჭედლიშვილი), რომელიც
პროფერობდა ლაზარევის ინსტიტუტში, დასწერა რამოდენიმე
სამეცნიერო გამოკვლევა და გარდაიცვალა ეხლახანს.

ნიკო და ბესარიონ ლოლობერიძენი რომელნიც საკეთი-
ლოდ მოღვაწეობდნენ და პირველი ეხლაც მოღვაწეობს, ეხმა-
რება ყოველგვარ ქართულ საწაღმართო საქმეს. აკაკი წერე-
თელმა ხომ უკვდაობა სიცოცხლეშივე დაიმსახურა.

ილია ჭავჭავაძე სამშობლოსკენ გამოემგზავრა 1861 წელს,
მაგრამ ჯერ ისევ 1860 წელს იგი დამღეროდა ამ ჰანგზე:

„როდისღა ვნახავ მშვენიერსა ამ ქვეყანასა (– საქართველოს)
თვისთა დიდების ნაშთსა ზედა კვლავცა აღმდგარსა?
დროსთან დანთქმულსა სხვა და სხვათა კავშირთა ბრძოლას,
ერთის ცხოვრების, ერთის სულის ძლიერსა ქროლას?

როს ესე ტოტნი ერთცხოვრების, ერთარსებისა,
ეხლა გაყრილნი, ერთ მდინარედ შეერთდებიან?

– 10 –

როს იგი ტომნი ცად მიღწეულ მძლავრ კავკასისა
ერთისა აზრით, ერთის ფიქრით განდიდდებიან?

თავისუფლების მშვენიერის სხივთ მხურვალეობა
როდის დაადნობს დაჟანგებულს დიდხნის ბორკილსა?“

ამ ერთობის აზრს შეეხოჭა ჭაბუკ ილიას არსება. იგი
ჯერ ისევ 1859 წელს ურჩევდა ქართველის დედას: შვილთ
„შთააგონებდე კაცთა სიყვარულს, ძმობას, ერთობას, თავი-
სუფლებას, – რომ სიკეთისთვის გული უთრთოდეთ და მომავ-
ლისთვის ბედთანა ბრძოდენ“.

მაგრამ გამოვყვეთ ახალგაზდა, გარნა დიდ ქადაგს.

1861 წელიწადია. სტუდენტობის მღელვარების გამო ილია
სამშობლოშივე მოდის. გამოვა-რა კავკავიდან და დაინახავს-რა
მალლა მყინვარს და დაბლა მდინარე თერგს, იგი ფიქრობს
ასრე:

„მყინვარი!.. დიდებულია, მყუდრო და მშვიდობიანი,
მაგრამ ცივია და თეთრი. დანახვა მისი მაკვირვებს და არ მათ-
ბობს, – ერთის სიტყვით, – მყინვარია. მყინვარი მთელის თავის
დიდებულებით საკვირველია და არა შესაყვარებელი. აბა რად
მინდა მისი დიდება? ქვეყნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი,
ქროლვა, ქვეყნის ავ-კარგი მის მაღალ შუბლზედ ერთ მარღვ-
საც არ აატოკებს, ძირი თუმც დედამიწაზედ უდგა, თავი
კი ცას მიუბჯენია, განზედ გამდგარა, მიუკარებელია. არ
მიყვარს არც მაგისთანა განზედ გამდგომა მიუკარებელია.
არ მიყვარს არც მაგისთანა სიმაღლე, არც მაგისთანა განზედ

გადგომა, არც მაგისტანა მოუკარებლობა“...

„დალოცა ღმერთმა ისევ თავზედ ხელაღებული, გიჟი, გადარეული, შეუპოვარი და დაუმონავი მღვრიე თერგი. შავის კლდის გულიდამ გადმომსკდარი მიდის და მიბლავის და აბლავლებს თავის გარეშემოს. მიყვარს თერგის ზარიანი ხული, გამაღებული ბრძოლა, დრტვინვა და ვაჟ-ვაგლახი. თერგი სახეა ადამიანის გაღვიძებულის ცხოვრებისა, ამაღელვებელი და ღირსსაცნობი სახეც არის: იმის მღვრიე წყალში სჩანს მთელის ქვეყნის უბედურების ნაცარტუტა.

– 11 –

„მყინვარი კი უკვდავებისა და განცხრომის დიდებული სახეა: ცივია, როგორც უკვდავება, და ჩუმი, როგორც განცხრომა. არა, მყინვარი არ მიყვარს, მით უფრო, რომ მიუკარებლად მაღალია. ქვეყნიერების ბედნიერების ქვაკუთხედი კი ყოველთვის ძირიდან დადებულია, ყოველი შენობა ძირიდან ამაღლებულა, მაღლიდან კი შენობა არსად არ დაწყებულია.

„არა, არ მიყვარს მყინვარი. მყინვარი დიდ გიოტეს მაგონებს და თერგი კი მრისხანე და შეუპოვარს ბაირონსა. ნეტავი შენ, თერგი! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუსვენარი ხარ. აბა პატარა ხანს დადეგ, თუ მყრალ გუბედ არ გარდაიქცე და ეგ შენი საშიშარი ხმაურობა ბაყაყების ყიყინზედ არ შეგეცვალოს. მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის, ჩემო თერგი, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მიმცემი“.

ამავე მყინვარმა და არაგვმა ჯერ ისევ 23 წლის სტუდენტ ილიას გაათვალისწინებს საქართველოს მთელი წარსული და მისი აწმყო უნუგეშო მდგომარეობა. იგი სწერს (1860 წ.):

„...და მომევილინა მე კაცი დიდი,
მყინვარზედ მდგომი, მოხუცებული,
ვითა ქვეყანა, ისც იყო მშვიდი,
უძრავი, უხმო, დაფიქრებული.
მარჯვენა ხელით ეჩრდილნა თვალნი,
ყურადღებითა შორს გაჰყურებდა;
მის გარეშემო შვენოდნენ მთანი
და მათ ფეხთა ქვეშ თერგიც გაჰყეფდა,
თერგი მრისხანე, თერგი მბდღვინვარე
ქაფისა ზვირთთა მიაქანებდა...
...იქით შორს სჩანდნენ მინდორნი, ტყენი
და იმათ შორის – არაგვიც ჩვენი“.

ეს „დიდი კაცი“, ჰხედავს-რა მის წინ კეკლუცად გადაშლილს საქართველოს, მქუხარებს., რომ ეს ტურფა ქვეყანა, სავანე გმირთა, დანგრეულია, რომ ყველა თავის პირად სა-

– 12 –

ქმისათვის ზრუნავს და საზოგადო კი – ყველას დაჰვიწყებია;

აქ „გმირის დამზადი დიდი საგანი სპობილა და წარწყმედი-
ლა, ყველა გადასდგომია ქართველობას. აღარსად არის ნდო-
ბა, ყველგან გამეფებულა წვრილმანობა. შური და ღალატი,
სიკეთე არ არის არც ტფილისში და აღარც განთქმულს მცხეთა-
ში, რომელი იყო „გმირთა სავანე, დიდი აკლდამა დიდის
ცხოვრების“, გლეხს, მხოლოდ „ამ შრომის შვილს, კისრად
ადევს“ შრომის სიმძიმე და ამიტომაც „მყოზადი მხოლოდ
მისია“. „შრომის სუფევა მოვა“. და მის მაღლით წარწყმდების
ძარცვა და რბევა, „მაშინ უქმ სიტყვად არ იქმნებიან მძობა,
ერთობა, თავისუფლება, ეკლის გვირგვინით აღარ ივლიან
კაცთმოყვარება და სათნოება“.

თითქმის ამნაირსავე კილოზე ელაპარაკება ჭაბუკ სტუ-
დენტ ილიას მოხევე ლუნია, რომელიც მას შეხვდა დარიალის
ვიწროებში. იგი მოსთქვამს: „... ადრიდა, ავად თუ კარგად,
ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუდნეს. ადრიდა ერი ერობდის,
გული გულობდის, ვაჟი ვაჟობდის, ქალაი ქალობდის.
ადრიდა ერთურთს დავეყუდნით, ერთურთს ვიხვეწებდნით.
ადრიდა?! ქვრივ-ობოლთ ვიფარევდით, შინ მიწრიელს (ემ-
მაცს), გარედ მავნეს დავულაგმნდით, ხთისა და ბატონის ია-
საულს მის ყუდროს არ მივკერძნდით, დაცემულს ვიურვებ-
დნით, ატირდომილს ვიოხშნდით და ესრედ იყვის ბრალევა
კაცისა, ერთურთობა... .

„აწონა?.. აწინა ყველაი გაცუდდის, ყველაი გაუქმდის...
აწინა ერობა დაიშალის, მეძავ-მრუმობაი ჩამოვარდნის, ხარ-
ბობაი, ანგარი გვერივნის, ერთსულობაი დავარდნის, მტრო-
ბა-ბძარვაი გახშირდის. აწინა ქვრივ-ობოლ ვინ განიკითხის,
ატირდომილ ვინ გააცინის, დაცემულ ვინ აღადგინის? აწინა
არა არნ კაცნი და თუ არნ, – პირად და გულად ჯულურ
არნ“...

ყველა ზემონათქვამიდან ცხადად სჩანს, რომ ილია ჯერ
ისევ სტუდენტობაში მკვიდრს და მყარს ნიადაგს უმზადებდა
თავისს მომავალს საქვეყნო სამსახურს. იგი არ კმაყოფილდე-

ბოდა მარტო საზოგადო განათლებით, არამედ გულმოდგინედ
სწავლობდა თავის სამშობლოსაც ზედმიწევნით. ამის გამო
ბევრნი კიდევ ზრახავდნენ თურმე მას და ეუბნებოდნენ, მო-
გიცლია, რომ საქართველოს ბედს აჰყოლიხართ და იგი კი
უპასუხებდა მათ:

„ავციოლია სიყრმიდანვე ჩვენ ქართველის ბედმა
და დაე გვძრახონ, – ჩვენ მის ძებნით დავლიოთ დღენი“.

ამისთვის ილია დასაზრახი კი არა, ქების ღირსი იყო.

საქართველოს ტურფა და მორჭმული ბუნება, აქაურ ბა-
ნოვანთა შვენიერება, აქაურ კაცის სტუმართმოყვარეობა, პა-
ტიოსნება, პირის სიმტკიცე, მკლავის სიძლიერე, მსვლელობის
სიმძაფრე... იმთავითვე შემჩნეული იყო უცხოელ მწერალთაგა-
ნაც. ლერმონტოვმა, პუშკინმა და რამდენმა სხვამ აქ ჰპოვეს
თვისის პოეზიის საგანი; არაგვი, მტკვარი, მყინვარი, ჯაჭვის-

საყდარი და სხ. შეიქმნენ აღნაქვსად მათ შვენიერ ლექსებისა. და რად უნდა იყოს საკიჟინებელი თუ დასაზრახი ის ქართველი, რომელიც ლექსს მიუძღვნის, მაგ., მცხეთას, არაგვს, რიონს, ტურფა სამშობლოს, კეკლუც საქართველოს. რაღა თქმა უნდა, კაცი არ უნდა იყოს სამშობლოს სიყვარულით დაბრმავებული. ჭეშმარიტი მამულიშვილი მხოლოდ ის არის, რომელსაც თავის ღვიძლ ერის თანასწორად უყვარს ყველა დაწამთენი ერებიც, მთელი კაცობრიობა. ილია სტუდენტი სწორედ ასეთ მამულიშვილად იმზადებდა თავისს თავს. შენი შენტვის დამილოცნია დი ჩემში ნუ მეცილებიო, აი ეს იყო ილიას მამულიშვილობა, პატრიოტობა.

„ტყემ მოისხა ფოთოლი,
აგერ მერცხალიც ჭყვივის,
ბაღში ვაზი ობოლი
მეტის ლხენითა ტირის,
„აყვავებულა მდელო,
აყვავებულა მთები,
მამულო საყვარელო,
შენ როსღა აყვავდები?“

– 14 –

ამისთანა აღმონაკვნესით 24 წლის ილიამ მოაწია ტფილისს და შეუდგა დაპირებულის განხორციელებას.

საქართველო მაშინ ყოვლის მხრივ უძლური იყო.

არ მოეპოებოდა მას სკოლა

არ მოეპოებოდა ფული

მწერლობა ვაინაჩრობით მილოღავდა

ძველი სამწერლო ნაშთები იმუსრებოდა, იბნეოდა.

გლეხობა მძიმე უღელ ქვეშ იჭყლიტებოდა, კვნესოდა, გმინავდა,

საჭირო იყო ძლიერის სულის შთაბერვა, რომ მიძინებულ-მისუსტებულ საქართველოს თვალები მოეფშვნიტა, გამოედვიდა აღფრთოვანებულიყო.

ამისთანა სული შთაებერა საქართველოს, მაგრამ, უშიშრად ვაცხადებთ, შთაებერა არა მარტო, როგორც ზოგიერთები ლაღადებენ, ილია ჭავჭავაძის მიერ: ილია-აკაკის უღელს ბევრნი სხვანიც მიეწეოდნენ და უყევროდ მარტო ილია საქართველოს ეტლს ძრას ვერ აქნევინებდა.

სამოციან წლებიდგან საქართველოს გაღვიძებაზე ლაპარაკის დროს ჩვენ ზნეობრივად მოვალენი ვართ ილია-აკაკის სახელებთან ერთად მოვიხსენიოთ ისეთი სახელებიც, რომელთა მარტო ხსენება საკმაოა, რომ გავითვალისწინოთ ამა თუ იმ მოღვაწის საქმე ქართველ ერის სულიერ ზრდაში. მაგალ., გაბრიელ ეპისკოპოსი იმერ-ამერთათვის 40 წლის განმავლობაში იყო ცოცხალ სასულიერო აკადემიად, გიორგი ერისთავი იყო ქართულ თეატრის დამაარსებელი და მისი სულის ჩამდგმელი, დიმიტრი ყიფიანი და ბესარიონ ღოღობერიძე იყვნენ სათავადაზნაურო ბანკების დამფუძნებელთაგანნი, იაკობ

გოგებაშვილის მიერ გონიერად შედგენილი სახელმძღვანელო-ები მოეფინა მთელს საქართველოს კიდის კიდემდე, დიმიტრი ბაქრაძემა და მის მიმყოლთ დააარსეს საეკლესიო მუზეუმი, რომელშიაც შემოკრიბეს მრავალ მილიონად საღირალი სამწერლო ნაშთები და დაბეჭდეს მრავალი მასალა საქართველოს წარსულის შესასწავლად. აქ, რაღა თქმა უნდა, ყველას ვერ

– 15 –

მოვიხსენიებთ, მაგრამ ვისაც თვალყური უდევნებია ჩვენის მახლობელ წარსულისთვის, იმან კარგად უნდა იცოდეს, თუ რაოდენი სამსახური მიუძღვის ქვეყნის წინაშე ი. მაჩაბელს, დანიელ ჭონქაძეს, რომელმაც თითქმის პირველმა აიმაღლა ხმა ბატონყმობის წინააღმდეგ, სერგეი მესხს, რაფ. ერისთავს, დ. ერისთავს, გ. და ვ. ორბელიანებს, ა. ყაზიბეგს, ე. ნინოშვილს, გიორგი წერეთელს, ან. ფურცელაძეს, ნიკო ნიკოლაძეს, ვაჟაფშაველას, ან. და ავ. ცაგარლებს, ს. მაგლობლიშვილს, ნ. ლომაურს, ნ. ცხვეთაძეს და მრ. სხ. ჩინებულ და უანგარო მუშაკთ და მოღვაწეთ, მაგალ., თუნდ ლ. აღნიაშვილს, რომელმაც ზღაპრულ გმირივით რკინის ქალამნები ჩაიციო, რკინის არგანი ხელში დაიჭირა, გაემგზავრა უცხო და შორეულ სპარსეთს, იქ აღმოაჩინა 40 – 60 ათასამდე ქართველი, შეისწავლა მათი ცხოვრება და გაგვაცნო იგინი ჩვენ, ანდა თუნდ იმ ჯგუფს (თაყაიშვილი, ჟორდანიას, მარრი, ხახანაშვილი, ჯავახიშვილები და სხ.), რომელმაც ბროსეს, პლ. იოსელიანის, ჩუბინაშვილის, ბაქრაძის, ცაგარლის მემკვიდრეობა თავს იდო და რომელმაც საკუთრივ დაჰბადა ჭეშმარიტი ხანა საქართველოს წარსულის შესწავლისა მის მრავალგვარ და უმძვირფასეს სამწერლო, სახუროთმოძღვრო და სხ. გვარ ნაშთების შემოკრებითა, გამომწვევებითა და ჩხრეკა-ძიებით და რომელმაც ბოლოს დააარსა „საქ. საეთნოგრაფიო და საისტორიო საზოგადოება“.

II. ერთს თავისს ლექსში, რომელიც დაწერილია 1860 წ., ილია გულის სიღრმით ამოიკვნესს: „ვაი მას, ვინცა ჭაბუკობას ჭაბუკ არ არი“. და 1860 წელს კი 23 წლის ილია, მართლაც, „ჭაბუკ აღარ იყო“, იგი უკვე, როგორც ცხადად სჩანს იმის ამხნის ნაწერებიდამ, დაბრძენებულს, გულმშვიდ მოხუცს მოგაგონებდათ, ვიდრე ახალგაზდა ჭაბუკს.

სამშობლოში დაბრუნებულ ილიას აქ დაუხვდა ფრიად გამწვავებული კითხვა ბატონ-ყმობის გაუქმების შესახებ.

1861 წელს რომ გაუქმდა ბატონყმობა რუსეთში, ჩვენმა გლეხკაცობამაც თვალები მოიფშვნიტა, ყურები აცქვიტა, საუკუნო მონობის უღლისაგან განთავისუფლების იმედი ჩაისახა

– 16 –

გულში. ამავე დროს ბატონებმაც თვალი აჭყიტეს, დაიწყეს მითქმა-მოთქმა, სჯა-ბაასი იმის შესახებ, თუ როგორ და რა გზით აიცდინონ მომავალი განსაცდელი.

ყირიმის ომი (1853 – 1856 წ.) თუმცა რუსეთის სასარგებლოდ გათავდა, მაგრამ მან ღრმა წყლულებიც გამოაჩინა რუსთა ცხოვრებაში. უმთავრესი ამ წყლულებათაგან იყო უფლებო მდგომარეობა მდაბიო ხალხისა, გლეხკაცისა, რომელსაც მებატონე, თუ მოისურვებდა, ნივთსავით ჰყიდდა. გლეხების უნუგეშო მდგომარეობა ბატონის ხელში დიდის ხელოვნებით აღწერა ჯერ ისევ გოგოლმა († 1852 წ.) ყირიმის ომის დასრულების შემდეგ უფრო ბეჯითად მოითხოვეს გლეხთა განთავისუფლება მებატონეთა უფლისაგან. ახალგაზდა იმპერატორი ალექსანდრე II ხალხისთ მიეგება საზოგადო მოთხოვნილებას და 18 თებ. 1861 წელს შიდა რუსეთის ყმებს თავისუფლება მიანიჭა.

ყმა-გლეხთა სასარგებლო მოძრაობა ჩვენშიაც გაჩნდა. მაშინ ტფილისში იბეჭდებოდა გაზ. „ცისკარი“, რომელშიაც თანამშრომლობდნენ გიორგი ერისთავი, მოლაყბე (მიხ. თუმა-ნიშვილი) და ბევრნი სხვანი. ესენი იყრებოდნენ „ცისკრის“ რედაქტორ ივ. კერესელიძესთან და ცდილობდნენ გლეხთა სასარგებლო წერილები ებეჭდათ გაზეთში ან ცალკე წიგნებად. ამათ თავიანთ წერილებისთვის სახალხო ენაც შემოიღეს, მაგიერად ძველებურ მწიგნობრულისა. პირველად ამ ადვილი გასაგებ სახალხო ენით წერა იწყო გიორგი ერისთავმა. 1859 გასულს „ცისკარში“ დაიბეჭდა დანიელ ჭონქაძის „სურამის ციხე“. ეს ავტორი თავის შესანიშნავს თხზულებაში საჯაროდ ჰგმობდა ბატონ-ყმობას, დიდის ხელოვნებით ჰხატავდა ყმის სავალალო მდგომარეობას. ამისთანა კითხვაზე მაშინ ლაპარაკი ადვილი საქმე არ იყო, რადგან ძრიელს თავად-აზნაურობაში უმეტესობა ბატონ-ყმობის გაუქმების წინააღმდეგი იყო და დანიელ ჭონქაძეს და სხვებს, რომელნიც თანაუგრძნობდნენ გლეხკაცის განთავისუფლებას, უკიჟინებდნენ და ეუბნებოდნენ: „საქართველოში მებატონეთ ყმობა მონებათ არ ითქმის...

– 17 –

უწინდელ დროში გარეშე კაცი იმას ეძებდა, მებატონე ვიშოვნო და იმას შევეხიზნო, ამისთვის, რომ მებატონე თავის ყმას შვილსავით ყურს უგდებდა და შვილის მსგავსათ გული სტკიოდა ყმისთვის... მებატონეები თავს არასდროს არ ზოგავდნენ ყმებისთვის.

ამგვარ ადამიანების პასუხად იღქია ჭავჭავაძემ დასწერა დიდებული თხზულებები: „რამდენიმე სურათი ყაჩაღის ცხოვრებიდამ“ (1860 წელს), „გლახის ნაამბობი“ (1862 წ.), „კაცია ადამიანი?!“ (1863 წ.) და სხ. ამ თხზულებებში იგი უშიშრად ჰკიცხავდა ბატონ-ყმურ წეს-წყობილებას, მებატონეთა უმეტესობის გადაგვარ-გადაშენებას, მათს სისასტიკეს, უმაქნისობას, არარაობას, ექომაგებოდა ყმა-გლეხს, თანაგრძნობით აღწერდა მის ბედშობას, უდიერ ყოფამდგომარეობას.

მონობის მძაგებელი ყმობის მოყვარე-მოტრფიალეთ დაჰგმეს. ამას აღნიშნავს თვითონვე ილია. იგი წერს:

„ჩემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართველისას ამბობს, ჩვენს ცუდს არ მალავს, – ეგ ხომ ცხადი სიმულვილია!“

მაგრამ ამისთანა ქვებუდანობას ყურს არ ათხოვებდა ახალგაზდა მედგარი მგოსანი, იგი მღეროდა (1860 წ.) აღტაცებულიად ამ ჰანგზედ:

„მესმის, მესმის სანატრელი
ხალხთ ბორკილის ხმა მტვრევისა!
სიმართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს
დასათრგუნვლად მონობისა.
აღმიტაცებს ხოლმე ის ხმა
და აღმიგზნებს იმედს გულში,
ღმერთო, ღმერთო, ეს ხმა ტკბილი
გამაგონე ჩემს მამულში!“

ამისთანა მწერლობამ ორი ძრეელი წრე ანუ ბანაკი დაბადა საქართველოში: – საწადმართო და საუკუღმართო. პირველის მოთავენი და სულის ჩამდგმელები იყვნენ ილია და აკაკი, რომელთაც გარს ეხვივნენ გლეხკაცობისა და ყველა დაჩაგრულის მეგობრები – გიორგი წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე,

– 18 –

ან. ფურცელაძე, ი. კ. და ქრ. მამაცაშვილები, ილია წინამძღვრიშვილი, კ. ლორთქიფანიძე, ღოდობერიძეები და მრ. სხ., მეტადრე სკოლებში მოსწავლე ახალგაზდობა, რომელიც ჭავჭავაძეს ნაწერებსა და ნათქვამს აღტაცებაში მოჰყვანდა. მისს პატარ-პატარა ლექსებს სემინარიელები და სხვები იწერდნენ, ზეპირად სწავლობდნენ და კიდით-კიდემდე ავრცელებდნენ.

მეორე წრეც ძრეელი იყო, მაგრამ სიტყვა აღარ გაუდიოდა, რადგან ყმების განთავისუფლებას შიდა რუსეთში უეჭველად უნდა მოჰყოლოდა ქართველ ყმების განთავისუფლებაც.

აზრმა იტრიალა და ბოლოს მეორე წრეც დარწმუნდა, რომ ყმა უნდა განთავისუფლდეს უსათუოდ. თავადაზნაურობა დიდს საგონებელში ჩავარდა, რადგან შრომას შეუჩვეველს ვერ წარმოედგინა, როგორ იცხოვრებდა უყმოდ, უმუშახელოდ გზას როგორ წავიდოდა. მარშლის დ. ყიფიანის მოწოდებით შესდგა კომიტეტი გადასაწყვეტად კითხვისა – საჭიროა თუ არა რომ განთავისუფლდეს ყმა, თუ საჭიროა, გავანთავისუფლოთ მიწიანად თუ უმიწოდ? კითხვის გარჩევას დაესწრო ილიაც, რომელმაც ყველას გასაგონად ხმამაღლა გამოაცხადა: „ყმას თავისუფლება მიწასთან ერთად უნდა მიეცესო“ ამ განცხადებამ ყალბზე დააყენა მთელი კრება, რომლის უკუღმართ წევრებს გლეხის უმიწოდ განთავისუფლება სწადდათ. ერთმა მათგანმა იმიშვლა ხმალი და ილიას მოსაკლავად მიიწია, მაგრამ იგი შეიკავეს და ახალგაზდა ქადაგი ძლივს გადაარჩინეს სიკვდილს.

ამავე საკითხის გადასაწყვეტად რომ შეიყარა მეორე კრება, გენერალ ივ. მუხრან-ბატონმა განაცხადა: უმიწოდ გლეხთა განთავისუფლებას ემხრობა ყველა თავად-აზნაურობა, გარდა

ორიოდ კაცუნებისაო. კაცუნებად, რაღა თქმა უნდა, ორატორი იგულისხმებდა ჭავჭავაძესა და მის მომხრეებს. ილია არ შეშინდა. მუხრანსკის მხარში სტაცა, თავისკენ მოატრიალა და მრისხანედ მიაძახა: „ვინ არიან ეგ კაცუნები?“ მუხრან-

– 19 –

სკი იძულებული იყო ბოდიში მოეხადა ილიას წინაშე და „კაცუნა“ „კაცად“ გაესწორებინა...

ამ გარემოებისა თუ სხვა შემთხვევის გამო ილიამ გამოსთქვა ეს სიტყვები:

„ვისაც ვებრძოდი, ბრძოლად არ ღირდნენ,
გვიან შევიტყე ეს ცდომილება;
ეხლა მათ საზიზღ, დაბალ მტრობაზედ
არც მეცინება, არც მეტირება“.

1863 წელს ილიას რედაქტორობით გამოდიოდა ჟურ.

„საქართველოს მოამბე“, რომელშიაც უფრო მკაფიოდ, სხარტულათ სწერდა წერილებს შესახებ ბატონყმობისა, და მეორე წელიწადს (1864 წ.) ეს კაცის დამამცირებელი ბატონყმობაც მოისპო იმპერატორის მანიფესტის თანახმად. ეს იყო პირველი და დიდი გამარჯვება საწაღმართო წრისა. აქედგან ქართველმა ერმა კვლავ იწყო გაღვიძება და გამარჯვება, ვინაიდან მონათავისუფალ კაცად იქცა, ლუარსაბ თათქარიძეობა დასაგომბ საქმედ გახდა.

გაკეთდა-რა ეს უდიდესი საქმე, ილია ჭავჭავაძის წრემ თავისუფლად ამოისუნთქა და ქვეყნისთვის სამსახურს ორკეცის ძალით შეუდგა. თვით ილიამ გლეხსა და მებატონეს შორის ახალის ურთიერთობის დასამყარებლად მომრიგებელ-შუამავლის თანამდებობა იკისრა. მისი მისაღვეარი იყო ვრცელი კუთხე – სართიჭალისა და მცხეთის საბოქაულოები. აქ სასახელოდ ასრულებდა იგი ნაკისრ მოვალეობას. მერე იგი დანიშნეს (1868 წ.) დუშეთის მაზრის მომრიგებელ მოსამართლედ. ტფილისში რომ დაარსდა სათავად-აზნაურო საადგილ-მამულო ბანკი (1875 წ.) მის თავმჯდომარედ და ხელმძღვანელად საზოგადოებამ მოიწვია ილია, რომელმაც საფინანსო საქმეშიაც, ვით ყველგან სხვა თანამდებობაზე, გამოიჩინა დიდი ცოდნა და უნარი, ბანკი მის ხელში გაიზარდა, განმტკიცდა და შესაძლებელი შეიქმნა მის შემოსავლით რამდენიმე ახალი საეროვნო დაწესებულება ესაზრდოვებინათ, მაგალ., სათავად-აზნაურო სასწავლებელი, რომელშიაც გლეხკაცობის შვილებიც

– 20 –

ბლომად ურევინ, ბანკისავე დახმარებით სულდგმულობს წერაკითხვის საზოგადოება, დაარსებული ილიას და მის მომხრეების თაოსნობით, მდიდარი ფასდაუდებელ ხელნაწერებით და სხვა და სხვა ნაშთებით, აგრეთვე ქართული თეატრი, მოთავსებული ბანკისავე შემოსავლით შეძენილს დიდს, მილიონად ღირებულს სათავადაზნაურო შენობაში, სასახლის ქუ-

ჩაზე, დიდად თვალსაჩინო წინამძღვრიანთკარის სამეურნეო სასწავლებელიც, დაარსებული თავის საკუთარ მიწა-წყალზედ ილიას მეგობრის და ყოველ საწაღმართო საქმეში მის თანამოზიარის ილია ივანესძე წინამძღვრიშვილის მიერ, ცოტა წილი დახმარება არ ეძლევა ბანკისაგან აგრეთვე წერა-კითხვის საზოგადოების მიერ გახსნილ სასოფლო-სახალხო სკოლებს.

ბანკის წარმოების საქმე ილია ჭავჭავაძემ ისე ზედმიწევნით იცოდა, რომ ამ მხრივ მან სახელი გაითქვა მთელს რუსეთშიაც. არა ერთხელ იგი – სხვა ბანკების წარმომადგენლებთან ერთად – დაუბარებიათ პეტერბურგს საფინანსო საქმეებზე მოსალაპარაკებლად და ყოველთვის ეს ფინანსისტა კრებული აღტაცებაში მოუყვანია თავის ცოდნით. ამავე ღრმა ცოდნას, რასაკვირველია, მიეწერება მისი სიმკვიდრეც ტფილისის ბანკში, რომელსაც 30 წლის განმავლობაში იგი ჰმართავდა და ამ ხნის განმავლობაში „ოპოზიციამ“, – თვით ივანე გ. მაჩაბლის ძრიელმა ოპოზიციამაც, – ვერა დააკლო-რა ილიას, ვერ შესძრა ეს დედაბოძი ბანკისა.

III. ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ ილია ჭავჭავაძე 1860 წლითგანვე შეიქმნა ლიდერად ანუ დედაბოძად ქართველ ახალგაზდათა წრისაო. რომ უფრო ცხადად გავიგოთ, თუ ვითარ „დედაბოძობდა“ ილია, როგორ და ვის დახმარებითა თუ მოწინააღმდეგეობით მოარონინებდა იგი ქართულ აზრს თითქმის თივის სიკვდილის დღემდე, საჭიროა მოკლედ განვიხილოთ ქართულ ახალ მწერლობისა და ბეჭდვის მსვლელობა. ეს განხილვა ჩვენ დაგვანახებს ყველა იმ ნაკადულებს, რომელთა ერთ კალაპოტში შელევით შესდგა ის დიდი და ძრიელი მდივნარე, რომელსაც ჰქვიათ დღევანდელი ქართული ცხოვრება.

– 21 –

რალა თქმა უნდა, დღევანდელი ჩვენი ცხოვრება შედუღდა საუკუნოებით შეძენილ წმინდა ქართულ ნაკადულების რუსულ ნაკადულებთან შელევით. ამ შელევის დასაბამად ითვლება 1800-1811 წლები, როდესაც საქართველომ თავისივე წინდაუხედავ მეფეებისა და მთავრების წყალობით დაჰკარგა თავისუფლება. მას აქეთ მოდენილ ორ ტოტმა – ქართულმა და რუსულმა ერთ-ერთის ბრძოლით და ხან კიდე დამეგობრობით, დატკობით შეჰქმნეს სახე დღევანდელის ჩვენის ყოფამდგომარეობისა.

ეს ორტოტობა, ამ ორ ტოტის მოსალოდნელი შეხლამეტაკება-ბრძოლა და ამ ბრძოლით ახალის ცხოვრების დაბადება აღინიშნა ირაკლის დამარცხებიდანვე 1795 წელს, იმ დღიდან, რა დღესაც მეფესა და მინისტრს შორის გაიმართა შემდეგი ბაასი.

მეფე. აწ განთქმულია რუსთა სახელი,
ხელმწიფე უვისთ ბრძენი და ქველი...
მას მსურს რომ მივსცე მემკვიდრეობა
და მან მოსცეს ქართლს კეთილდღეობა.
ლიონიძე. ნუ გააგონებ მაგ ხმას ქართველთა...

ჯერ სამაგისო რა გვემართება,
რომ განვისყიდოთ თავისუფლება?
იცი, მეფეო, რომე ივერნი
იქმნებიან რუსთ ხელთ ბედნიერნი?
სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა
არა რას არგებს, ოდეს თვისება
ერთა მის შორის სხვადასხვაობდეს.
ვინ იცის, მაშინ როგორ მოუხდეს
რუსეთის ძალი ქართლს აწინდელი,
ვით შეითვისოს რუსმა ქართველი,
ვით შეიწყნაროს რუსთ მეფობამა,
რაც მოისურვოს ქართველობამა?
მეფე. მე არა ვფიქრობ, ვითარცა მეფე...,
არამედ ვითა მამა კეთილი!

– 22 –

ლიონიძე. განზრახვა შენი, მეფევ, მაკვირვებს:
ირაკლიმ იცის, რომე ქართველებს
არად მიაჩნით უბედურება,
თუ აქვთ თვისთ ჭერთ ქვეშ თავისუფლება!
მეფის განზრახვისაგან თავზარდაცემული ლიონიძე, შინ
მიმავალი, ასრე ფიქრობდა:
„მადლობა, ღმერთო, შენსა განგებას!
ერთს კაცს მოჰმადლებ ყოვლთა უფლებას
და მის ერთს სიტყვას მონებენ ერნი,
განურჩეველად სულელნი, ბრძენნი,
და იგი მათს ბედს ასე განაგებს,
ვითა ამდერდეს იგი კამათლებს!
მაგრამ შენ, მეფევ, ვინ მოგცა ნება, –
სხვას განუბოძო შენთ ყმათ ცხოვრება,
მისლევდე შენსა გულის კვეთებას
და უთრგუნვიდე თავისუფლებას?
შენ ერმან მოგცა პირველ ღირსება,
რათა დაუცვა ყოფა-ცხოვრება
და რად ივიწყებ, რომე მარადის
ერსა ეკუთვნის გულისთქმა მეფის?!“...

პოლიტიკურ თავისუფლების დაკარგვას იმ აზრით შეუ-
რიგდა ქართველობა, რომ იფიქრა – განათლება და ეკონომი-
ური აღორძინება უფრო აღამაღლებს და გააბრწყინებს ჩვენს
სამშობლოსაო. ჯერ ისევ მეცხრამეტე საუკ. დამდეგ დროის
მწერალი იონა ხელაშვილი, აღზდილი პეტერბურგს, სწერს,
რომ მალე ჩვენი ტფილისი ახალ **ათინად** იქცევაო და კიდით-
კიდემდე საქართველოს მოეფინება განათლებაო. თვით ნ. ბა-
რათაშვილს სწამს, რომ ირაკლიმ მხოლოდ ამ „განათლება-
აღორძინებისთვის“ აიღო გვირგვინზე ხელი და ქვეყანას მო-
უსპო თავისუფლება. 26-ის წლის მგოსანი მიჰმართავს ირაკ-
ლის (1842 წ.).

„თაყვანს ვცემ შენსა ნაანდერძებს წინასწარად თქმულს:

აკა, აღსრულდა ხელმწიფური აწ აზრი შენი
და ვჭამთ ნაყოფსა მისგან ტკბილსა აწ შენნი ძენი:
ჟამ-ვითარებით გარდახვეწილთ შენთ შვილთ მიდამო
მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო:
მათი ცხოველი, ტრფიალებით აღსავსე სული
უდნობს ყინულსა ჩრდილოეთსა, განცეცხლებული,
და მუნით ზიდვენ თესლთა ძვირფასთ მშობელს ქვეყანას,
მხურვალეს ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთი ათასად“...

კასპიისა და შავი ზღვები აწ მტრების მაგიერ მოყვრეებს
გვიგზავნიანო, ქართველმა ხმალს ხელი აართო და სამშვიდო-
ბო მოქალაქეობა იწყო. და ამისთვის და მხოლოდ ამისთ-
ვის თაყვანს ვცემო გმირის ირაკლის საფლავს.

მართალია, თავისუფლების დაკარგვის შემდეგ კიდევ ერთ-
ხანს შერჩა ქართველობას თავის ეროვნების მაუწყებელი ნიშ-
ნები: სამართალი, ეკლესია, ფული (ქართ. ფული იჭრებოდა
ტფილისში 1832 წლამდე), ენა სკოლებში, და სხვ., მაგრამ
შემდეგში ყველა ამან იწყო დაკნინება, დაწრეტა, გაუქმება.
მაგიერათ შემოვიდა ახალი კანონები უცხო ენაზე, ახალი სკო-
ლა, ახალი სახორციელო და სასულიერო წეს-წყობილება. ამ
ცვლილებამ დაბადა წმინდა ქართული მიმართულება, სუსტი
დასაწყისში და გაძლიერებული მესამოცე წლებიდან.

ეს მიმართულება, ვიმეორებთ, განისკვნა მე-XIX ს. და-
საწყისშივე და მისი მიზანი ის იყო, რომ ერისთვის მიეცა გა-
ნათლება, სულიერად აღემაღლებინა იგი, რადგან ახალს ძრი-
ელს ტალღას არ გაეთქვიფა მისი პიროვნება, როგორც ერი-
სა, რომელსაც კაცობრიობის წინაშე მიუძღოდა მრავალ სა-
უკუნოვანი და დიდი დამსახურება.

ხსენებულ მიმართულების მატარებელნი და მატფურებელ-
ნი იყვნენ უწინარეს ყოვლისა ქართველ მეფე-მთავრების შვი-
ლები ანუ ბატონიშვილები და მათ გადაშენება-გადაგვარების
შემდეგ თვით ერი და მისნი რჩეულნი. მიმართულების დედა-
აზრი პირველ ხანს ერში სულდგმულობდა ზეპირსიტყვაობი-
თა და ხელნაწერებით, შემდეგ კი ჟურნალ-გაზეთების მეოხებით.

1819 წელს გამოვიდა პირველი გაზეთი – „ქართული გა-
ზეთი“, რომლის რედაქტორად 1824 წლითგან იყო სოლო-
მონ დოდაშვილი. ეს სოლომონი იმავე დროს იყო მასწავლებ-
ლად ტფილისის საკეთილშობილოთა სასწავლებელში. იგი
ეკუთვნოდა იმ ქართ. საიდუმლო წრეს, რომელმაც 1832 წელს
მოახდინა შეთქმულობა საქართველოს განსათავისუფლებლად,
მაგრამ მთავრობამ დროით გაიგო, სოლომონი, გრიგოლ ორ-
ბელიანი და მათნი თანამოაზრენი დასაჯა და განდევნა სამ-
შობლოდგან.

1846 წელს ისტორიკოსი პლ. იოსელიანი ბეჭდავდა რუსულ გაზეთს, ხოლო 1852 წელს დრამების მთხზველს გ. ერისთავმა ჟურნ „ცისკრის“ ბეჭდვა იწყო. შემდეგში ამ გაზეთის რედაქტორად შეიქმნა ივ. კერესელიძე, რომელიც 1860-1866 წლ. ბეჭდავდა გაზ. „გუთნის-დედას“ 1873-1876 წლ. ეს გაზეთი განაახლა ან. ნ. ფურცელაძემ. ყველა ამ გაზეთებში მონაწილეობას იღებდნენ დ. ბაქრაძე, დ. ყიფიანი, ი. ჭავჭავაძე, ლ. არდაზიანი, დ. ჭონქაძე და სხ.

1863 წელს ილია ჭავჭავაძის ჟურნ. „საქართველოს მოამბემ“ დაჰბადა მთელი ეპოქა ჩვენს დროგამოშვებით მწერლობაში იგი შინაარსის მიხედვით იყო პირველი – ევროპიულად მოწყობილი – ჟურნალი და დიდი ზედგავლენა ჰქონდა საქართველოს თანამედროვე საზოგადოებაზე. მის გამოსვლას დიდის აღფრთოვანებით მიეგებნენ კირილე ლორთქიფანიძე, გიორგი წერეთელი და ბევრი სხვანი.

1866 წელს გ. წერეთელმა გამოსცა გაზ. „დროება“ ნ. ლოღობერიძისა, ივ. თულაშვილისა და სტ. მელიქიშვილის თანამშრომლობითა და დახმარებით. 1868 წ. „დროების“ რედაქტორობა იკისრა სერგ. მესხმა, ხოლო გ. წერეთელმა „სასოფლო გაზეთის“ გამოცემას მოჰკიდა ხელი. ეს გაზეთები ესარჩლებოდნენ გლახკაცობას და ჰგმობდნენ თანამედროვე წესწყობილებას. ამავე გზას დაადგა გიორგი წერეთლის „კრებული“ (1871 წ.) ნიკო ნიკოლაძის თანამშრომლობით, „კრებულში“ იბეჭდებოდა მრავალი საგულისხმიერო და შესანიშ-

– 25 –

ნავი წერილები და გამოკვლევანი, მეტადრე დიდი გავლენა ჰქონდათ საზოგადოებაზე კრიტიკულ წერილებს სკანდელისას (ნიკოლაძისას).

1877 წელს ილიას რედაქტორობით გამოვიდა „ივერია“, რომელიც 1880 წელს შეუერთდა „დროებას“, მაგრამ მალე ისევ გაეყარა და ცალკე გამოსვლა იწყო, „დროებამ“ კი, რომელიც 1883 წლიდან გამოდიოდა ივანე მაჩაბლის რედაქტორობით, სული დალია მთავრობის განკარგულებით.

კიდევ ბევრი ჟურნალ-გაზეთები იბეჭდებოდა ჩვენში, მაგალ., „მნათობი“, „ნობათი“, „შრომა“(ქუთაისში), „იმედი“, აკაკის „კრებული“, „მომბე“ და სხ., რომელთაც საკმაო სამსახური გაუწიეს ხალხის გაღვიძება-განვითარების საქმეს. მეტად ღრმა კვალი დააჩნია ახალის ცხოვრების საქმეს გაზ. „კვალმა“ (1893 წ.), რომელშიაც ჯერ მუშაობდნენ გ. წერეთელი, ავ. წერეთელი, ივ. მაჩაბელი, და მერე მესამე დასის დამამყარებელნი ნოე ჟორდანიას, ფ. მახარაძე, ჯიბლაძე, წულუკიძე, ნიჭიერი გომართელი.

ჩვენს უმახლობელეს დროს აღმატებული სამსახური გაუწია საზოგადოებას „წიგნების გამომცემელ საზოგადოებამაც“ თავის გაზეთ „ცნობის ფურცლისა“ თუ სხვა და სხვა გამოცემებით, რომელთაგან არ შეგვიძლია აქ არ აღვნიშნოთ ილია ჭავჭავაძის და აკაკის თხზულებები, ბაჩანას, ვაჟაფშაველას,

რ. ერისთავის, ყაზბეგის და სხ. ნაწერები.

ქართულ თეატრის მსახურთ (ვ. გუნიაძე, ვ. აბაშიძემ, ალექსი-მესხიშვილმა კ. ყიფიანმა, ტ. აბაშიძისამ, ნ. გაბუნიაძე და სხ.) ხომ განთესეს ფასდაუდებელი თესლი, ერს განუმტკიცეს და გაუმდიდრეს ენა, გაუფაქიზეს ანუ გაულმობიერეს ზნე, უმეტესად შეაყვარეს სამშობლო „სამშობლოს“, „დედა და შვილის“ და მათებრ შესანიშნავ ნაწარმოების სცენაზე თამაშობით. აქ აღარ ვიხსენიებ ფილარმონიულ საზოგადოების ღვაწლს, ვინაიდან იგი ეხლახანს დაწესდა, მაგრამ არ შემიძლია მოუხსენებლად დავტოვო ფ. ქორიძე, ი. კარგარეთელი, არაყიშვილი, კარბელაშვილები, ლ. აღნიაშვილი და სხ., რომელთაც

- 26 -

დიდი ამაგი დასდეს ქვეყანას სამშობლო სიმღერებისა, საგალობლებისა და ჰანგების შემოკრებითა თუ მგალობელთა გუნდების დაარსებით.

ყველა ამას რომ მივუმატოთ თვალსაჩინო ღვაწლი ქუთაისის, ჭიათურის და სხვა დაბა-ქალაქების ქართულ დაწესებულებათა, და დეპო-ბიბლიოტეკების შრომა, ზოგიერთ მასწავლებელთა და სასულიერო პირთა (ეპ. ალექსანდრეს, კირიონის, ლეონიდის, დეკ. დამბაშიძის და სხ.) მონაღვაწი, თვალწინ გვექნება მთელი ჯამი იმისა, რასაც ბარათაშვილი ეძახდა თავისუფლების მაგიერს განათლებას და რაც მოიჭირნახულა ქართველმა ერმა უმთავრესად ილია ჭავჭავაძის მესვეურობით.

როდესაც აღიძროდა რაიმე დიდი საეროვნო კითხვა, მაგ. ხიზნების ბედის გადაწყვეტის შესახებ ანუ გურიაში გაგზავნილ რაზმის დაბრუნებისა, უცხოეთიდან მოსულ ქართველთა მოყვარე სტუმრის დახვედრისა თუ ქართულ ენის დასაცველად საპედაგოგიო წერილის დაწერისა..., ყველგან და ყოველთვის უილიაოდ არა კეთდებოდა-რა...

ილია იყო თავისბუნება, თვითარს, შეურყეველ, მედგარ ხასიათის კაცი. ერთს რასმე საქმეს რომ დაადგებოდა შემდეგ ყოველ მხრივ მის განსჯისა და გამოწულილვით, მას ბოლომდის „ჩაკვდებოდა“. ის იყო ერის ბრძნულ თქმულების განმხორციელებელი: „შვიდჯერ გაზომე და ერთხელ გამოსჭერ“. ყოველი მისი თხზულება, თვით სიჭაბუკის დროინდელიც, სწორეთ შვიდჯერ გაზომილია და ისე გამოჭრილი. ილიაზედ ამბობდენ ზოგიერთები – შრომის მოყვარე არ არისო. ეს შეცდომაა. მისი თხზულებების შინაარსი და ენა ცხადად გვამცნევს, თუ მათს ავტორს რაოდენი ძალღონე შეუღევია თავისის თავის გასანათლებლად, მრავალგვარ მეცნიერების შესასწავლად, განთქმულ ფილოსოფოსთა და მჭევრმეტყველთა ნასიბრძნის ასაწონ-დასაწონად, მველ მემატთანეთა ნაწერების გასაცნობად... იგი, რომ იტყვიან – ყოველმხრივ განათლებული კაციაო. სწორეთ ის იყო. ცენში მხოლოდ მასზე შეგვი-

- 27 -

ძლია ვთქვათ: იგი ჭაბუკობითვე ენამზე ფილოსოფოსი და დიდი მგოსანი იყო.

—

ვამ ჩვენ! საეროვნო თვისებად გაგვიხდა სამშობლოს მადიდებელთა და წინწამწევთა მოკლვა, შემუსვრა, დათრგუნვა, განდევნა. ოთხ გონებით მნათობთაგან ვერც ერთი ვერ შევიგუეთ. **შოთა რუსთაველი** იძულებულ იყო შორეულ პალესტინის უდაბნოებში დაეღია თვისი უკვდავი სული. მისი თხზულება საქართველოში სამღვდელოებამ დასწვა, ხოლო აქაურმა ბერობამ გაჰკიცხა მისი დამწერი ამ სიტყვებით: შოთა „ამოდ დაშურა, საწუხ არს ესე“. მეორე იყო **დავით გურამიშვილი**, რომლის დიდებულ ნიჭს ზრდიდა არაგვის იგივე არემარე, რომლშისა სიშვენიერემ და დიადობამ ილიას გამოათქმევინა ბევრი „წყობილი მარგალიტი“. ეს დავითი ყველაზე წინდაუხედავ მეფის ვახტანგ სჯულ-მდებელის მეოხებით ლეკებმა დაიჭირეს არაგვისპირასვე, ლამისყანას, წაყვანეს დაღისტანს, სტანჯეს, და ბოლოს სული დაღია რუსეთის ტრიალ ველებზე, სამშობლოს ნახვის დანატრებულმა. ვის არ ახსოვს მესამე – **ნიკოლოზ ბარათაშვილი** –, რომელიც თვის გვარ-ტომ-ნათესავთაგან შეუწყნარებელი დაიღუპა განჯაში! მეოთხეს – **ილიასაც** იგივე დაემართა: მასაც გავუგმირეთ გული... ოთხნივე დიდებულნი მგოსანნი გადაშენდნენ უშვილოდ, უმემკვიდრედ. განა მარტო ესენი ვერ სცნა თანამედროვე ქართველობამ? ჩვენის სამარცხვინო უზრუნველობით სხვა უნიჭიერესი მოღვაწეებიც ვერ შევიგუეთ, ზოგი დღისით-მზისით კვალ-წმინდათ დავკარგეთ (ი. მაჩაბელი), ზოგი დავაგვიჟეთ, ზოგი დავაჭლექიანეთ (ე. ნინოშვილი)...

ჩვენ ჩვენს „ავტორიტეტებს“ წიხლს ვკრავთ, სხვებისას კი „მაგრა“ ვეჭიდებით! ტყუილად კი არ თქვა ქრისტემ: არა არს წინასწარმეტყველი შეწყნარებულ თვისსა მამულსაო.

მ. ჯანაშვილი

ს ა გ უ რ ა მ ო შ ი

თ-დ ი. გ. ჭავჭავაძის უკანასკნელი დღეები.

(წერილი არტურ ლეისტისა).

21 აგვისტოს მე რომ წაველ საგურამოს, არ ვფიქრობდი, რომ ეს იქნებოდა უკანასკნელი ნახვა ძველის და ძვირფას მეგობრისა, რომ ამ დარბაზობით სამუდამოდ გათავდება ჟამიერი, ბრწყინვალე, ჩრდილმიუყენებელი მეგობრობა. მზე მხიარულად ანათებდა საგურამოს მთებს, ტყეებს და ბალ-ვენახებს და მყუდრო სახლი ალერსიანად გამოიყურებოდა მწვანე

ცაცხვებისა და ალვისხეებიდამ.

მეგობრულის ალერსით მომეგება ილია გრიგოლისძე და ჩვეულებისამებრ მკითხა, რამდენის დღით მოხველო. ხანმოკლე სტუმრობა მას არ უყვარდა და ხშირად განზრახულზე მეტ ხანს მიხდებოდა ხოლმე იმასთან დარჩომა.

ცოტა უგემურ გუნებაზე იყო. უჩიოდა ჯანმრთელობას და დანადვლიანებული იყო საქართველოს სხვადასხვა მხარეებიდამ მოდენილ ამბებით. მაგრამ მას არ ესიამოვნებოდა ამაების შესახებ ლაპარაკი და ამჯობინებდა კითხვასა ანუ საუბარს იმისთანა საგანზე, რასაც შეეძლო მისი ფიქრები ხალხის სამწუხარო სურათისთვის მოეცილებინა.

საზოგადოდ, მე ვამჩნევდი მას მხნეობის მოკლებას და სიბერის ანჩხლიანობას, განქარდა აგრეთვე, როგორც მე მეჩვენებოდა, მისი წინანდელი თანაზიარობაც. ზოგჯერ სადამოუბით დიდხანს ხმა ამოუღებლივ იჯდა ხოლმე იგი დერეფანში. წინათ ერთ ჩემ მხიარულ სიტყვას შეეძლო მისი გამხიარულება, მაგრამ ამ ხელად ქი ჩემი ცდა ამაო შეიქმნა. ექვსი დღე

– 29 –

დავრჩი საგურამოში და ამდროს განმავლობაში მის სახეზე ღიმილი არ დამინახავს.

– გავიაროთ ცოტა! ვუთხარ მე ერთ სადამოს. გავლა ფრიად სასარგებლოა.

– რაღა იქნება ჩემთვის სასარგებლო, როდესაც დამრჩენია, იქნებ, არა უმეტეს ორის წლის სიცოცხლისა, მიპასუხა დაღონებულმა.

დიად, ილია გრიგოლისძეს ვეღარ ვცნობდი. ბუნება აღარ აღფრთოვანებდა მას, საუბარი ვეღარ იყოლიებდა და თითქმის ერთხელაც არ ჩამოუგდია ლაპარაკი მწერლობაზე.

მის გუნების ზეგავლენით მე თვითონაც ვკარგავდი სიმხიარულეს და ვიგონებდი წარსულ დროს და მასთან ერთად ძველ მეგობრის ცხოველმყოფელ სიმხიარულეს.

ჰოი, ეს ბრწყინვალე დრონი! ეს ხანგრძლივი ჩვენი საუბარი შესახებ პოეზიისა და შვენიერებისა, საქართველოისა და მის წარსულისა! ამ საუბარს, რომელშიაც სჩქეფდა მისი მდიდარი სული, – როგორ ავწერ მე? რამდენჯერ ჩვენ მსხდარვართ ამ დერეფანში გაზაფხულისა თუ შემოდგომის საკვირველ სადამოებს, როდესაც მთვარის შუქით განათებული ყოფილა ბაღი, ტყეები და მთები, როდესაც ამწვანებულს ბაღში უგალობნიათ ურიცხვ ბულბულებს, სახლს უკან ბებერ კაკლების ქვეშ უჩუხჩუხნია შადრევანს და შორს ჟღრიალნია მგოსნის საყვარელ არავგს! დაწყნარებულის, თითქმის ძლევაგმოსილ ხმით უსაუბრნია მაშინ მას შესახებ ქართველ მგოსნებისა, სახალხო პოეზიისა, გიოტესი, შილლერისა, კაცობრიობის განვითარებისა და ყოვლისა, რაიც ღირსია ადამიანის აზრისა და გრძნობისა. მისი ჭკუა იყო თვითარსებითი, სხვათა აზრების ამწონ-დამწონი და ესრეთი დამოუკიდებლობა მის სიტყვას ანიჭებდა დიდს ძალასა და სიცხადეს.

ჩემს გულში ყოველთვის დღესასწაული იყო ხოლმე, როდესაც მასთან დავიწყებდი საუბარსა და აზრთა გაზიარებას. მაგრამ არა მარტო მისი მდიდარი პოეტური სული მიმიზიდავდა მე მისდამი. მიზიდავდა აგრეთვე მისი ჰუმანიური მოპყრო-

– 30 –

ბა ყოველ კაცობრიულისადმი. განა ილია ჭავჭავაძის დაწერილი არ არის „კაცია ადამიანი“ და „გლახის ნაამბობი“?

აზრნი და გრძნობანი, რომელთაც უკარნახეს მას ეს ორი მოთხრობა, იყვნენ საფუძვლად მთელის მისის ორმოცდაათის წლის საზოგადო მოღვაწეობისა საქართველოში და უკანასკნელ დღეებამდე შეადგენდენ მის ნიშნს. მათთვის არ უმტყუნია მას, მაგრამ ბოლო ხანს კი არაერთხელ წარმოუთქვამს სიტყვა „უმაღურობა“.

მეტად გულსატკენია ყველა დმის შესახებ ლაპარაკი.

27-ს აგვისტოს ილია გრიგოლისძე, თავადის მეუღლე ოლგა და მე მის ეტლით წამოვედით ტფილისს. დილა იყო ცისანგიანი და მალე ჩვენი გამომგზავრების შემდეგ დიდი წვიმა მოვიდა და რადგან ეტლი დაუხურავი იყო, ჩვენ ყველანი დავსველდით და შევწუხდით სიცივის გამო.

იმ ადგილას, საცა სამის დღის შემდეგ მოხდა ეს შესაზარი მკვლელობა, გზის ორივე მხარეს მიჰყვება წვრილიანი.

ტყის ამ სივრცეზე გავლისას უკანასკნელ ხანს ყოველთვის მიგრძნვია რაღაც შიში. მაგრამ ამ ხელად კი მე არავითარ საშიშროებაზე არ ვფიქრობდი, რადგან ილია გრიგოლისძის თანხლება მაშორებდა ფიქრს მის შესახებ. ჩემი ზნეობრივი აზრები განათლებულ ადამიანისა შეუძლებელ ჰყოფდენ ვისმეს სასიკვდილო ხელი აღემართა წინააღმდეგ მცხოვრან-მგოსნისა, ქართველ ერის სიამაყისა...

საქართველოს მწერლობის და ი. ჭავჭავაძის მოღვაწეობის მოკლე განხილვა.

(წერილი ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფეს. ვ. მორფილისა *).

ქართველების შესახებ უწერია რამდენსამე მოგზაურს, მაგალითებრ, ბ-ნს ჟან ბრისს, მაგრამ მათი შვენიერი ქვეყანა მეტად ნაკლებად მოვლილია ინგლისელთა მიერ.

და ეს ქვეყანა კი უტურფესი კუთხეა დედამიწაზედ. იგი სწორედ ღირსია იმ შესხმა-ხოტბისა, რომლითაც შეაქო. ბ-ნმა არტურ ლეისტმა ზემოხსენებულს თხზულებაში. მცხოვრებნი ახოვანნი არიან, ერი ღირსია თვისის ქვეყნისა.

ინგლისში თითქმის არა იციან რა ამ ერის ენისა და ლიტერატურის შესახებ. მაგრამ უკვე ვხედავთ წინასწარ ნიშნებს იმისას, რომ მალე უკვე გავეცნობით ამ ქვეყანას. ბ-ნ ოლივერ ვარდროპმა, ჩვენმა კერჩელმა ელჩმა მოგვცა თარგმანი

ქართველთა შორის გავრცელებულის წიგნისა – „სიბრძნე სიცრუე“ სულხან ორბელიანისა; მისმა დამ კიდევ, ქ-ნმა მარჟორი ვარდროჰმა, არა თუ გაღმოგვითარგმნა რამდენიმე ქართული ზღაპარი, არამედ აღგვითქვა, რომ თავისის სიტყვით გაღმოგვცემს შინაარსს „ვეფხის ტყაოსნისას“, ქართველების საერო ეპოსისას.

ბ-ნ არტურ ლეისტს მეტის-მეტ აღარ უნდა მოვთხოვოთ; მან დიდი სამსახური გაუწია საზოგადოებას თავისის თხზულებებით. მან გამოსცა აგრეთვე „Armenische Dichter“

*) Journ. Royale asiatic society, გვ. 562-566 (გამოც. 1906 წ.) - მორფილის წერილის სათაურია: „Georgische Dichter“ არტურ ლეისტისა და „Царица Тамара“ მ. ჯანაშვილისა.

- 32 -

1898 წ. პირველი გამოცემა დღევანდელ თხზულებისა გამოვიდა 1887 წ. 1889 წ. ავტორმა გაღმოიღო თხზულება შოთა რუსთაველისა – „ვეფხის ტყაოსანი“.

ეხლა-კი მან გამოაქვეყნა თვისი ანტოლოგიის მეორე გამოცემა, რომელშიაც მოუქცევია ფრიად სასარგებლო განხილვა ქართულის ლიტერატურისა წიგნის წინასიტყვაობაში.

ქართული ენა-კი ჯერ აქამომდის ამოცანად შთება ფილოლოგებისათვის, მხოლოდ გრაცის პროფესორმა შუხარდმა ეს არის შეიგნო იგი და ეცადა გამოერკვია მისი ზმნათა სისტემა, რომელიც ძლიერა ჰგავს ბასკთა ენისას, თუმცადა ამ ენებს საერთო სიტყვები კი სრულიად არა აქვთ.

ქართულ მწერლობას აქვს ორი ანბანი, რომელთაგან ერთს ჰქვიათ ხუცური და მეორეს მხედრული.

ბროსეს, ცაგარლისა, ერკერტისა და სხ. შრომათაგან აწუკვე ვიცით, რომ ქართული, ლაზური, მეგრული და სვანური ფრიად უახლოესი ენებია. არც ერთს ამათგანს, როგორც ლინგვისტიურ გამოკვლევათაგან სჩანს, არავითარი მსგავსება არა აქვს სხვა ენებთან. ამათში სამწერლო ენა არის საკუთრად ქართული, დანაშთენებს დაუცავთ საერო სიმრერები, გაღმოცემანი და სხ.

დიდის ხნის ბრძოლის შემდეგ თვისს მახმედიან მეზობლებთან, ქართველები ამ საუკუნის დასაწყისს შეუერთდნენ რუსეთს.

ქართულის ლიტერატურის დასაბამი დაიდო მერვე საუკუნეში, ხოლო მის სიბრწყინვალეს ხანად ითვლება მე-XII საუკუნე – მეფობა თამარისა, დიდის ხელმწიფისა, რომელსაც მიეწერება ყოველი აღმატებულება საეროვნო. ბატონ ჯანაშვილმა დასწერა მისი ისტორია რუსულს ენაზედ.

ქართულ უძველესს ნაწარმოებთა უმეტესს ნაწილს ემჩნევა სპარსული გავლენა და ვისაც ჰსურს გაიცნოს ქართველთა ავტორები, ჩვენ ვურჩევთ წაიკითხოს შვენიერი წინასიტყვაობა ლეისტისა, სადაც დიდის მორჭმით აღწუსებულია მრავალი ცნობა.

აწინდელს გამოცემაში კი ბ-ნი ლეისტი საუბრობს მიმავალ მე-XIX საუკუნის პროეტების შესახებ, იმ მოსწონებისა, რომელნიც აღყვავდნენ ახალს ხანაში, რუსეთისა და საზოგადოდ დასავლეთის გავლენის ქვეშე. იგი იწყებს გრიგოლ ორბელიანიდგან, რომელიც გარდაიცვალა 1883 წელს ღრმად მოხუცებული.

ლექსები და პოემები გვანცვიფრებენ თავისის ჰანგით. ამ ტომში ყველა ლექსები ლირიკულია. სიყვარული და ღვინო მათს შინაარსს შეადგენს. სიყვარულსა და ღვინოს ემატება აგრეთვე სამშობლოს სიყვარული, მაგალითებრ, როდესაც ლაპარაკია ერეკლე მეორის შესახებ. დავუმატებთ აგრეთვე, რომ ყველა პოეტის ნაწარმოების წინ ჩამატებულია მოკლე-მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები მოსწონების შესახებ.

ყველაზე უმესანიშნავესი, მგონია, აწინდელი დროის პოეტთაგანი თავადი ილია ჭავჭავაძეა, რომელმაც განათლება მიიღო პეტერბურგში. იგი - ერთი სახელგანთქმულთაგანი მოქალაქეა ტფილისისა, ფრიად სტუმრის მოყვარე კაცი. იგი ჰბეჭდავს ჟურნალ „ივერიას“, რომლის ფურცლებზედ ხშირად წაიკითხავთ ვრცელს ცნობებს ქართველთა ტომის ზნე-ჩვეულების შესახებ.

„განდეგილი“ თავ. ჭავჭავაძისა თარგმნილია რუსულადაც და აგრეთვე ინგლისურადაც, იგი გადმოიღო ქნმა მ. ვარდროპმა. ეს, მგონი, პირველი თარგმანია ინგლისურს ენაზედ ქართულის პოემისა.

ქეშმარიტის სამშობლოს მოყვარეობით გამსჭვალულია სტრიქონები მისის ლექსისა „მტკვრის პირას“:

„კვლავ ჩემ წინ მტკვარი მორბის ქუხილით,
ამ ქუხილში ვგრძნობ მშობლიურს გრგვინვას,
კვლავ ჩემი გული იმავე წუხილით
შეჰკვნესს მღვრიე ზვირთთ მღერათა დენას“.

ლექსი აქ დიდად შეწყობილად გამოყვანილია მუსიკალურის მხრით.

აწინდელ მოსანთა ნაწარმოების შემდეგ ბ-ნი ლეისტს ჩაურთავს რამდენიმე სახალხო სიმღერა, რომელთა შორის შესანიშნავია „თამარ მეფის ეპიტაფია“.

შოთა რუსთაველის ნაკვესებს დიდის ხალისით წაიკითხავენ და ამის გამო უფრო ღრმად ჩაუკვირდებიან თვით მისს პოემას, საიდგანაც იგინი ამოუღია ლეისტს. ჰხამს მკითხველი ლეისტის თარგმანით გაეცნოს „ვეფხის ტყაოსანს“, რომელიც მას გადმოუღია შეგნებულად და მორჭმით.

ყოველ შემთხვევაში ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, რომ დასავლეთელი მკითხველი დიდად ისიამოვნებს ლეისტის გამოცემის კითხვითი Terra incognita-ს კარები გაედება. ცოცხალი სურათები ქვეყნისა და ასეთისავე შვენიერის საქარ-

თველოსი ცოცხალის ერისა თვალწინ წარმოგვიდგება, რაწამს გადავშლით ლეისტის წიგნს, მაგრამ ოდესაც განვიხილავთ თვით საამო ნახატებს, ჩართულს თვით ტექსტში, მაშინ ჩვენს აღტაცებას ამ წიგნისაგან საზღვარი აღარ ეძლევა.

გარნა აწინდელნი ქართველნი არა ჰკმარებენ მხოლოდ სამგოსნო განვითარებით.

მათ აქვთ ბევრი შვენიერი ისტორიული და ეტნოლოგიური ნამუშევარიც. სამწუხაროა-კი, რომ ყოველივე ეს დაწერილია ქართულადა ანუ რუსულად, და ამიტომ მათ გაცნობას მოკლებულია ინგლისელი ფილოლოგი. ამათ შორის შეგვიძლიან ვუჩვენოთ შემუშავებული ისტორია საქართველს ლიტერატურისა, შედგენილი პროფ. ხახანაშვილის მიერ რუსულს ენაზე და აგრეთვე ძვირფასი წერილები იმავე საგნის შესახებ პროფ. მარრისა საერო განათლების სამინისტროს ჟურნალში.

1873 წელს დიმიტრი ბაქრაძემ, ქართველთ არქეოლოგმა, თავის მემამულეთა ყურადღება მიაქცია იმაზე, რომ ამ ძველისძველ და შვენიერ ქვეყნის ნიშთნი იმუსრებიან და საოცრად იკარგებიან. ბაქრაძეს მეცადინეობამ იმოქმედა მისს თანამოქალაქეებზე და ბოლოს გაიხსნა საეკლესიო მუზეუმი სიძველეთა დასაცველად.

– 35 –

იგი დაარსდა 27 ივლისს 1888 წელს. მას აქეთ ორ გზის მოჰხდა არქეოლოგიური მიმოსვლა და ბოლოს შეიკრიბა დიდძალთ რიცხვი ხელნაწერებისა და სხ. სიძველეთა, რომელნიც მანამდე დაეცვათ მონასტრებში ანუ ინახებოდნენ კერძო კაცთა სახლებში.

მაშინ ეს ნაშთნი მიაბარეს დასაცავათ ბ-ნ მ. ჯანაშვილს *), დაუღალავს არქეოლოგს, რომელმაც თავის კალმით დიდი სამსახური გაუწია საქართველოს. მის მიერ შედგენილი მოკლე ისტორია საქართველოსი – ერთად-ერთია, რომელიც მთავრობის მიერ ნება-დართულია სახელმძღვანელოდ იმ სასწავლებლებში, სადაც ქართულ ენას ასწავლიან. მასვე უწერია შესახებ ქართველთ ზნე-ჩვეულებისა, რომელიც სულ მცირედ იყო ცნობილთ. აღვნიშნავთ მისსავე წიგნს ქართულ რომანტიულ მოთხრობის „ამირან-დარეჯანის“ წყაროების შესახებ. აქაც თავ-გარდასავალი გმიროსანთა იგეთივე ზათქიანია, ვითარცა საშუალო საუკუნოების რაინდებისა. ამ შრომის შესახებ საერო განათლების სამინისტროს ჟურნალში გამოვიდა მეცნიერული წერილი პროფეს. მარრისა. საკვირველ არს ვემიოთ გამოძახილი დასავლეთისა ქართულის პოეზიაში!

შოთა რუსთაველი, მსგავსად არიოსტოსი, იყო ჭეშმარიტი „ტრუბადური“. მსგავსებას აქ ის ემატება, რომ შოთა იყო, როგორც ამბობენ, უიმედო მოტრფიალე თამარ მეფისა.

და ყველა ეს სწარმოებდა აზიაში და ისიც მე-XII საუკუნეს!

ამ პოეტის შესახებ ბ-ნ ჯანაშვილმა დასწერა ქართულად მოკლე ამბავი.

ამ გვარად ღირსეული გამგე მუზეუმისა, დასავლეთის მეცნიერების დიდად საბედნიეროდ იკვლევდა თავისის ქვეყნის

*) აქ ავტორი სცდება: მუზეუმის გამგედ მ. ჯანაშვილი დაინიშნა 10 აპრ. 1898 წელს, მანამდე კი მას განაგებდნენ ეპისკოპოსი ლეონიდი (4 მაისს 1897 წ.) და თ. ჟორდანი (1888 – 1897 წწ.).

– 36 –

ისტორიასა, ეტნოლოგიასა და ლიტერატურას. იგი გვესაუბრებოდა ჩვენ საქართველოს ეკლესიისა და თვისთა გვარტომთ ჩვეულებაზე. მისს უკანასკნელ შრომათა შორის არის მოკლე მოთხრობა საქართველოს ლიტერატურის შესახებ, რომლის ერთი ნაწილი უკვე გამოიცა. ვუსურვებთ ბ-ნს ჯანაშვილს ყოველს წარმატებას მისს სასარგებლო და სამეცნიერო შრომაში *).

შიძელემა დადგეს დრო, როდესაც ინგლისში უფრო მეტს ყურადღებას მიაპყრობენ ამ შესანიშნავს ერს, ბედნიერს, თავისუფლების მოყვარეს, ერს, რომელმაც მრავალ საუკუნეს იბრძოლა თვისთა მთა-გორათა შორის, და ამაყობს თავისის ნაადრევ ქრისტიანობით, რომელიც მიიღო შე-IV საუკუნეში ქრ. შემდეგ.

ბოდან ან. ციონგლინსკი.

*) ამ ქებისებრ ნაწყვეტს ჩვენ შესახებ ვბეჭდავთ მხოლოდ მისთვის, რომ არ დაირღვეს მთლიანობა პატივცემულ ინგლისელ ავტორის წერილისა. მ. ჯ.

ურბნისის სახარება

ტიშენდორფისეულ მეოთხე საუკ. სახარებასთან შედარებით.

მართლდება ჩვენი წინასწარგონიობა... შესახებ ქართ. წიგნების თარგმნის პირვანდელ გზა-კვალისა, შესახებ ქართ. ანბანის შემოღებისა წარმართობის დროსვე.

ამის უტყუარ საბუთს გვაძლევს ტყავზედ დაწერილი ურბნისის სახარება და აგრეთვე რამდენიმე სხვა სახარება, ჩვენ მიერ განხილული, შედარებული, შესწავლილი.

ურბნისის სახარების გადმოწერას მოუხდა სამი თვე – ივნისი-ივლისი-აგვისტო, 400-მდე საათი. სულ გამოვიდა 444 კაბადონი, ე. ი. იმდენი, რამდენიც არის თვით დედანში, რომლიდამ 2 ფურცელი დაკარგულა.

დედანი გადაწერილია იოვანე ტალანელის მიერ ასომთავ-

რულით და დაფერადებულია შვენიერ ასომთავრულებითვე, რომელთა გამოხატულებას აქვს იდეოგრაფიული, ფიგურალური მნიშვნელობა. მაგალ., ასოებს ფარ, ქან, დონ, თან, ტარ, კარ, და სხ. აქვთ შესაფერი სახე ფარისა, ქანქაშისა, თავისა (მეგრ. დუდი) თვალისა, ფარისა, კარისა. ამისთანა მხატვრული წერა ადრევე იცოდა ხალხოსნობამ და მისგან განვითარდა თვით ანბანიც.

დედნის თავში ჩინებულად მოხატული კამარებია და მათში ნაჩვენებია სახარების ადგილები, „რომელსაც იტყვის“:
ა) 4 მახარებელი, ბ) 3 მახარებელი, გ) 2 მახარებელი და დ) 1 მახარებელი.

სახარება წარმოადგენს მხოლოდ ოთხთავს (მათე, მარ-

– 38 –

კოზ, ლუკა, იოვანე) და ყოველის თავის წინ ნუსხა-ხუცურით ჩამოთვლილია, თუ რასა და რაზედ მოგვითხრობს მახარებელი.

სახარების აშიებზე სხვა და სხვა პირთა მინაწერებია, რიგ-ხვით სულ 110, რომელიც აგრეთვე უკლებლივ გადმოიწერა. მათში მოხსენებულია მრავალი ცნობილი გვარები, მეტადრე ისინი, რომელნიც მკვიდრობდნენ მესხეთში, მაგალ., ბევრჯელ მოხსენებულია კავკასიძე, თაქთაქისძე, ამატაკისძე, ხურციძე, შალიკაშვილი, ლასურიძე და სხ. მოხსენებულნია აგრეთვე „კელმწიფის შვილი იოსაფატ და მისი მეუღლე თამარ“, ბატონი ხუარამზე, ქუთათელ მთავარეპისკოპოსი ჩხეტიძე, ბატონი ლოვარსაფ და ძმა მისი რამაზ, პატრონი დავითი(!) და მეუღლე მისი დედოფალი ქეთაონ და ძენი მათნი, ვიღაც ანდრონიკე, მეფის ასული ელენე ყოფილი ეკატერინე, ბედიელ მთავარეპისკ. ანტონი ჟვანიძე და სხ. მეტად საყურადღებოა შემდეგი მინაწერი: „წელსა ჩღჟჴ (= 1798), რომელსა (!) ვცხოვრებდი მე მდაბალი ეპისკოპოსი გრიგოლ ხარჭაშნელი ქალაქსა შინა ასტრახანს და მას ჟამსა შინა ეს წმინდა სახარება დავსდევ ასტრახანის წიგნის საცავში და ვინცა იხილოთ მოხსენებასა ჰყოფდეთ ჩემთვის“.

ვინ მოიტანა ეს საუნჯე ასტრახანიდამ საქართველოში, არა სჩანს, ხოლო მინაწერი მისს მეხუთე გვერდზე გვაუწყებს ამ მოკლე ცნობას: „ეს სახარება შევსწირე გორის უეზდის სოფლის ურბნისის სობოროსა წმინდა სტეფანესა მღუდელმა რაჟდენ მცხვედაძემ“.

რალა თქმა უნდა, ეს „მღუდელი“ ეპ. ხარჭაშნელის მომდევნო დროის მცხოვრები იქნებოდა, სახელდობრ იმ დროისა, როდესაც ხმარებაში შემოვიდა იმ გვარი სიტყვები, ვით „უეზდი“, „სობორო“.

ურბნისიდან 1889 წ. იგი დ. ბაქრაძემ მოიტანა ტფილისის და გადასცა საეკლესიო მუზეუმს, რომელიც დაარსდა 1888 წ. 15 ივლისს. იმავე დროს ბაქრაძემ ტფილისის მოიტანა ურბნისის სახარებაზე უფრო ძველი ხელნაწერი – ქსნის სახარება; ორთავე ამ წიგნების შესახებ მანვე დასწერა (ქართუ-

ლად და რუსულად) ვრცელი გამოკვლევა, მაგრამ ამის შემდეგ მალე გარდაიცვალა და ეხლა არა სჩანს, თუ სად არის და ვის აქვს ქსნის სახარება. თავის „საქართ. ისტორიაში“ (გვ. 174) ბაქრაძე სწერს: „აქ დავძენთ, რომ ახლა ორივე ოთხთავი „ქსნისაცა“ და „ურბნისისაც“ მსურველს შეუძლიან განიხილოს ახლად ტფილისის სიონის ეზოში დაარსებულს საეკლესიო არქეოლოგიურს მუზეუმში“. თუმცა ასრე სწერს განსვენებული, მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქსნის სახარებას არასდროს არ უხილავს საეკლესიო მუზეუმის მიდამო, რადგან მის დავთრებში ის არსად არ არის მოხსენებული. პირიქით, თავის გარდაცვალების წინახანს ბაქრაძეს ჩვენთვის არაერთხელ უთქვამს შემდეგი: „ორი ძვირფასი საუნჯე გვაქვს – ქსნისა და ურბნისის სახარებები და ორიც დაწესებულება – წერაკითხვისა და საეკლესიო წიგნთსაცავები. ამიტომაც ერთი საუნჯეთაგანი – ქსნის სახარება – გადავეცი წერაკითხვის საზოგადოებას, ხოლო მეორე – ურბნისისა – საეკლესიო მუზეუმს“. ეს სიტყვები მე ნათლად მახსოვს და დღემდის დარწმუნებული ვიყავი, რომ ქსნის სახარება წ. კ. წიგნთსაცავში იყო. მაგრამ იქაც არ აღმოჩნდა. ამიტომაც ვფიქრობთ ქსნის სახარება ჯერ ისევ მის გადაცემამდე ამა თუ იმ წ.-საცავისთვის უნდა წაღებულყოფს ან მუზეუმის კომიტეტის წევრისაგან, ან ვინმე კერძო პირისაგან, რომელთანაც დღემდე რჩება, რაღა თქმა უნდა, არა ანგარებისა და მითვისების მიზეზით, არამედ მხოლოდ სამეცნიერო კვლევა-ძიების დაუსრულებლობისა თუ ქართველურ დაუდევრობის გამო. ვერ წარმოგვიდგენია, შესაძლებელი იყოს ამ ძვირფას და საეროვნო ძეგლის დაკარგვა. ვისაც აქვს, აღარ დააყოვნებს და გადასცემს კუთვნილებისამებრ.

ვიდრე გავიცნობდეთ ურბნისის სახარების შინაგან ღირსებას, საჭიროა ვთქვათ. ორიოდ სიტყვა შესახებ ამ სახარების თარიღისა.

უკანასკნელი გვერდი (444) თავდება ამ სიტყვებით:

„დიდებაჲ შენდა სამებაო წმიდაო, რომელმან მომმადლე მე იოვანე ტატანელსა და დავწერე წმიდაჲ ესე ოთხთავი

სალოცველად საწყალობელისა სულისა ჩემისა და სულთათვის მშობელთა და ძმათა და დათა და ყოველთა გარდაცვალებულთა ჩემთასა. აწ ვინცა იმსახურებდეთ, ლოცვა ყავთ ჩუენთვის. ამინ. დასაბამითგან ხრი“.

წიგნის თავს (გვ. 5) კიდევ სწერია: „იესუ ქრისტე, შეიწყალე იოვანე ტატანელი და მოიკსენე სული მისი. ამინ. დასაბამითგან ხრი“.

ორთავე ადგილას წარწერილი ქორონიკონი ხრი უდრის 602 წელს ბერძნულ ანგარიშით და 506 წელს ქართულ ანგარიშით. ბაქრაძემ ეს წლები მიიღო ურბნ. სახარების დაწერის წლად. მას უკიჟინეს, მაგ დროის ვერ იქნება ეგ სახარე-

ბაო, სხვა რომ არა იყოს-რა, თვით თარიღებიც ხრი ორთავე ადგილას მერმენდელის ხელით წარწერილია და არა დედნის ხელითაო და, ამას გარდა, ქართულ ხელნაწერებზე თარიღი მუდამ ერთს ადგილას აღინიშნება ხოლმეო: ბოლოში და არა თავსა და ბოლოშიო.

ესრეთი კიჟინი უსაფუძვლოა. ტატანელის ნაშრომსაც თარიღი ერთგან ჰქონია – ბოლოში. წიგნი მეშვიდე გვერდი-დამ ბოლომდე დაწერილია ერთის ხელით, ხოლო პირველი-დამ მეექვსემდე – მეორით. ამ უკანასკნელ ექვსის გვერდის ეტრატიც გამოქნილობითა და სიკეთით უფრო მდარეა სახარების დანარჩენ კაბადონების ეტრატზე. გამოუცდელი თვალიც კი შენიშნავს, რომ ხსენებული სამი ფურცელი სახარების თავს ჩაუკერებიათ მერმენდელ დროს და ამავე დროს იმ ჩაკერებულის მეხუთე კაბადონის კამარაში ჩაუწერიათ ზემოაღნიშნული თარიღი ხრი, მიხედვისამებრ წიგნის ბოლო გვერდის თარიღისა, რომელიც მაშინაც საკმაოდ გადალეული ყოფილა და რომელიც აგრეთვე განუახლებია. (მისქვემ მიუწერია: „დასაბამითგან ხრი“). ჩვენს ამ განმარტებას ამტკიცებს ისიც, რომ ბოლოს გაახლებული და მეხუთე კამარაში ჩაწერილი თარიღები და აგრეთვე ყველა კამარების ნაწერი შესრულებულია ერთის ხელით და ერთის მელნით, დედნის ხელისა და მელნისაგან განსხვავებულთ. აქ თუ ეკიჟინება ბაქრამეს რამ,

– 41 –

ეკიჟინება ის, რომ იგი, სხვათა შორის, სწერს ქართ. ხუცური ნუსხური წარმოსდგაო ასო-მთავრულ ანბანით მე-X-XI საუკუნეში, და ამ მის მიერ მეექვსე საუკ. წიგნად გამოცხადებულს ურბნისის სახარებაში კი ორთავე ანბანი – ასომთავრული და ნუსხურხუცური გვესახება ფრიად განვითარებულ ხელად!

ჩვენ ვერ დავიჟინებთ, რომ ურბნ. სახარება იყოს გადაწერილი სწორედ 602 წელს ან და 506 წელს, როგორც გადაჭრით ამბობს თ. ჟორდანი (Опис., გვ. 21) და ტატანელსაც სწორედ ამ დროს ეცხოვროს. წიგნი რომ უუძველეს დროის ნამუშევარია და ნათარგმნი, ამას ამტკიცებს მისი შინაარსი, ხოლო დაუჯერებელი არც ისაა, რომ ტატანელის IX-X საუკ. სახარება იყოს პირი 602 წელს ძველის დედნიდამ სიტყვა-სიტყვით გადაწერილის სახარებისა.

გადავდივარ ტექსტზე.

მაგრამ ვიდრე გავიცნობდეთ ამ ტექსტს, საჭიროა გავითვალისწინოთ დრო და მიზეზი, როდისაც და რისთვისაც დაიწერა ესა თუ ის ოთხთავთაგანი.

სახარება (სა-ხარება) არის სწორი თარგმანი ბერძნულ ევანგელიისა. პირველი მისი „თავი“ დაწერა მათემ პალესტინას ებრაულ ენაზე მერვე წელს ქრისტეს ამალლების შემდეგ ებრაულ ქრისტიანთათვის საუწყებლად, რომ ქრისტე არის აღთქმული მესია. მისი ნაწერი ბერძნულად თარგმნაო მოციქულმა იაკობ ალფესმა. მარკოზის სახარება დაწერილია რომში 60 წ. ქრ. აქეთ დასამტკიცებლად იმისა, რომ ქრის-

ტე მფლობელია ბუნებისა და ზენაარი მეუფე მსოფლიოსი. ლუკას „თავი“ დაწერილია მაკედონიაში ურწმუნოთა გამრავლების გამო რომაელთა მოხელის თეოფილესადმი. ეს ის პირია, რომელსაც მიჰმართავს მახარებელი (ლუკა 1, 3) სიტყვებით: „მხნეო ღვთის მოყვარეო თეოფილე“ (ურბნ. სახარებასა და № 405-ში გამოტოვებულია თეოფილე). და ბოლოს მახარებელის იოანეს სახარება დაიწერა მის სიკვდილის ორის წლის წინად ეფესოს განსაქიქებლად კერინთის, ბალენტინის და ევიანტიების ცრუ სწავლისა. ამას დაემატა „საქმე მოციქულ-

– 42 –

თა“, ეპისტოლენი და გამოცხადება იოანესი და ყველა ამათ შეადგინეს ერთი წიგნი – სახარება ანუ ახალი აღთქმა, რომელიც მიღებულ იქმნა პირველად 393 წელს ჰიპორეგიას კრებაზე, ხოლო შემდეგ კართაგენს 397 წელს და რომში 494 წელს. უძველესი და უშესანიშნავესი ხელნაწერები ეკუთნიან IV საუკ. და იგინი არიან ალექსანდრიის კოდექსი (codex alexandrinus), ვატი კანის კოდექსი (codex vaticanus), კოდ. ეფრაემი, (კ. Augusteus-ი), კანტაბრიგენისა – ბედსი (c. Cantabrigensis და სხ. შესანიშნავია აგრეთვე ლათინური ჩვეულებრივი ბიბლია – ვულგატა, ძველ ასურული პეშიტო, დამყარებული ძველ ებრაულ ტექსტზე. 1859 წ. ტიშენდორფმა მოიმიჯნავერა სინა, საცა იპოვნა IV საუკ. ბიბლია, რომელიც მნიშვნელობით არ დაუვარდება ლონდონის და ვატიკანის უძველეს ხელნაწერებს. მან ეს ბერძნული ხელნაწერი უკვე დაბეჭდა. მისი გამოცემული სახარება უკვე ჩვენ ხელში გვაქვს.

საქართველო-სომხეთის საქრისტიანო ხანას დასაწყისი საუკუნოები ჯერ ბნელით მოცულია. არ არის გამორკვეული ის გზა-კვალი, რომლიდამ წარმოიძინა საქართველოსკენ ქრისტიანობამ, რომლიდამ მოდიოდენ ჩვენკენ თარგმნილი წიგნები ანუ მიდი-მოდიოდნენ თვით მთარგმნელები. ზოგიერთის მსჯელობით ამგვარ გზად უნდა ყოფილიყო ასურეთ-სომხეთი ანუ მარტო ეს უკანასკნელი. ზოგი რამ მოვლენა, მაგალ., ნინოს გამომგზავრება სომხეთიდან, ერთის წყაროს მიერ გრიგოლ პართველის მოხსენება ქართველთ განმანათლებლადაც, თითქო, ხსენებულ აზრს ამართლებს, მაგრამ მარტო ეს არა კმარა გადასაწყვეტად აღნიშნულის დიდის კითხვისა. წმ. ნინოს მოსვლა სომხეთით შემთხვევითი საქმე იყო, კაპადოკიაში, ქართველობის ამ დედაბუდეში, აღზრდილ გრიგოლის „ჩვენ განმანათლებლად“ სახელდებაც არ არის გასაკვირი, მით უმეტეს, რომ იგი ასრე წოდებულია სომხის ქალის შუშანიკის ცხოვრებაში. რაიც შეეხება იმას, რომ, ვითომ, ქართველებმა ბერძნულიდამ თარგმნა იწყეს პირველად მე-IX – X საუკუნოებიდამ ანუ VIII-დამ და მანამდე თარგმნიდნენ მარ-

– 43 –

ტო სომხურიდამ, ამ უკანასკნელ ნათარგმნებს ქართველ-

სომეხთა სამღვდლოებას შორის ამტყდარ განხეთქილების გამო ქართველები შლიდნენ, სპობდნენ, რომ ქართ. ბიბლიის თარგმნა სომხურიდამ და არა ბემნულიდამ, სხვა წყაროების უქონლობის გამო, შეიძლება დამტკიცდეს თვით ქართ. წყაროებიდამვე, რომ, ვითომ, ამის სასარგებლოდ ღალადებდეს ას) სომხური ფორმები საკუთარ სახელებისა, ბ) მრავალი სომხური სიტყვა, უცვლელად გადმოტანილი სომხურ ტექსტიდამ, გ) სომხურ კილოის ფრაზები და დ) სომხურ ვარიანტების გადმოღება, – ვიმეორებ ყოველი და ყველა ეს მარტო ცარიელ სიტყვაობაა, რეალურ, მტკიცე საბუთების მოყვანა თითქო ყველას ეზარება, არავის აწუხებს. ორიოდ, ვითომ, სომხური სიტყვა, ამოკითხული, ამა თუ იმ ქართულ წიგნში, საკმაოა იგი წიგნი გადაიდოს ჩვენ ბედნიერ მეზობლებისათვის. გინდ ეს სიტყვები იყოს ისეთი, მაგ., ვით ქართული ვეპა (=ვება), რომლის მნიშვნელობას ვტყობილობთ თუნდა დაჩისმიერ ანტონი მროველ ეპისკოპოზისადმი მიწერილ წერილით: „რათა განვერე მე ვეპთა მათგან საშინელთა“. მის მსგავსია სომხურში დარჩენილი ვეპ, რომლის ნამდვილი მნიშვნელობა არც სახელოვან არმენისტ ემინმა იცის და, როგორც იგივე ავტორი ირწმუნება, მისი ნამდვილი აზრი არც ვენეციაში გამოცემულ სომხურ აკადემიურ ლექსიკონის ავტორებმა უწყიან. დღეს ჩვენ კი გვეუბნებიან ვეპი სომხების სიტყვააო! ამისთანა მაგალითებით, ვიმეორებ, ფონს ვერ გავალთ, მით უმეტეს, რომ „სომხურ ენაში“, როგორც გვარწმუნებს სახელოვანი ნ. მარრი, „არის შესამჩნევი ნალეკი, მონათესავე ქართულისა“.

უსაფუძვლოა, რაღა თქმა უნდა, კიჟინი, რომ, ვითომ, ძველი ქართველები სომხურიდამ ნათარგმნ წიგნებიდამ შლიდნენ „სომხურ“ სიტყვებს. ეს პირდაპირ ქართველობის დაბეზღებაა განათლებულ კაცობრიობის წინაშე და იგეთივე ღალადებაა, ვითარც გაისმოდა ეხლახანს შესახებ ქართულ ძველ ტაძრების წარწერების შლისა და მათ მაგიერ სომხურების დაწერისა!

– 44 –

913 წელს გადაწერილ ქართ. სახარებაში წაუშლიათო ქანქარ, სომხური ფორმა ასურულ სიტყვისა ქაქრა, და წაუწერიათო ბერძნ. ტალანტი, მათეს სახარების მეხუთე თ. მე-26 მუხლში 913 სახარებისა ბერძნულ კოდრანტის მაგიერ არისო „დანგისა კოტორი“ და ეს კოტორი არისო სომხური სატყვა და ნიშნავსო ნაჭერს, თუმცადა საყურადღებოა, რომ სომხურ სახარების ამავე მუხლში გვხვდებაო სულ სხვა სიტყვა – ნაქარაკიტ, რომელიც უნდა მივიჩნიოთო მერმენდელ სომხურ კორექტურულ ცვლილებად.

ყველა ამის უმართლობა ცხადდება თავისთავად. ძველი წიგნებიდამ მერმენდელი ქართველები შლიდნენ არა თუ მარტო „სომხურ“ სიტყვებს, არამედ ბევრ სხვა წმ. ქართ. სიტყვებსაც, რომლებიც ახალი დროის ერისათვის გაუგებარი ხდებოდენ ან და ბერძნულ თუ სხვა ხალხების სახარებათა ტექ-

სტის თანასწორ აზრს არ ხატავდნენ (იხ. ქვემო). არა სჩანს აგრეთვე ქანქარი სახელდობრ რად უნდა იყოს სომხური ფორმა ასურულ ქაქრასი ან და კოტორი რად უნდა იყოს სწორედ სომხური სიტყვა. ბერძნული „კოდრანტი“ ქართ. სახარებებში გვხვდება ნაირნაირად: კოდრანტი, კონდრატი, უდრანტე, კოდრატი, კოტორი. იგივე სიტყვა იცვლება ბერძნულშიაც, მაგალ., კორიდეთის სახარებაში კონდრანტად სწერია. თუ ხსენებულ მუხლში კოტორი არ ჩავთვალეთ ბერძნ. კოდრანტის ცვლილებად, მაშინ იგი უნდა მივიღოთ ძველ ქართულ სიტყვად კოტორი=კოდორი – ნაჭერი, ანაჭერი, ნამუსრი, ნამცეცი პაწაწინა, პატარა. ასრეც იხმარება დღესაც სვანურში: კოტოლ – პატარა, კოტოლიდ – პაწაწა, პაწია. სწორეთ ამ აზრით ნახმარია ეს სიტყვა ყველგან, მაგალ., მცხეთის დაბადებაში: „მომართუ მე კოტორი ერთი პურიცა ჳელითა შენითა“ (3 მეფეთა, 17, 11). საკვირველი ის არის, რომ სწორედ ამავე მუხლში (3 მეფ., 7, 11). სომხურ დაბადებისა კოტორი-ს მაგიერ გვხვდება ქართ. პატარ(ა) ნაჭრის მნიშვნელობით („ხნდრემ ინმ ჳამარ მი პატარ ელ ჳად ბერ ძერქიდ“ (ბიბლ. საზ. გამოც.) კოტორი არ არის აგრე-

– 45 –

თვე სომხ. სახარებაში და მის მაგიერ იკითხება ნაქარაკიტ (მათე 5, 26). „დანგის კოტორი“ მართლაც არის სულ პაწია, „უკანასკნელი“ კოდრანტი, ვინაითგან კოდრანტი უდრის რომაულ ასსის ¼-ს, ხოლო ერთი დანგი იწონს 3 კერატს, კერატი კი ქრთილის 4-ის მარცვლის წონაა (საბათი) ან 1/6 სკრუპულისა (ბერძნ.-რუს. ლექსიკ. სინაისკისა, გამოც. 1869 წ.).

ურბნისისა, 913 წლ. სახარებასა და სხ. წიგნებში თუ კოტორი სომხურია, მის შორიახლო დაწერილი „სტამნებისა“ ხომ ან ძველი ქართულია, რადგან დღესაც იხმარება სვანურში (სტამა – თიხის ჭურჭელი, გოზაური) ან ბერძნული – „სტამნოს“, რომელსაც სომხურში ვკითხულობთ სტომანოც-ად და არა სტამანოცად (მარკ. 7, 8).

ესეც რომ არ იყოს, სომხურ სიტყვის ქართ. წიგნში არსებობა მაინცა და მაინც არ ამტკიცებს ამ წიგნის სწორეთ სომხურიდამ თარგმნას, ისე არა, ვით მრავალი „გაქართველებული“ ევროპიული სიტყვა ვერ ამტკიცებს გინდ ილია ჭავჭავაძის თხზულებების ევროპიულ ენებიდამ თარგმნას.

ხუთი, ათი გინდ ასი, ვითომ, სომხური სიტყვა როგორ გადიხრის თავისკენ სასწორს, როდესაც სასწორის მეორე თვალზედ იმავე „სომხურიდამ ნათარგმნ წიგნიდამ“ გადმოილაგება ხუთასსა და ათასზედაც მეტი ბერძნული სიტყვა, ბერძნულ კილოზედ გაწყობილი ფრაზა.

არც დ. ბაქრადის საბუთებით მტკიცდება ურბნისის სახარების სომხურიდამ გადმოღება თუ თარგმნა.

აბა რა დასაჯერებელია, მაგალ., ვითომ პეროინ, იოსეფ, იოვანე, ნოვე, რადმი, ვინძი, კაფარნაუმ, პარაკად ან და მუნთქუსევე, მეყსეულად, განემოვრა, მიეგებვოდა და სხ.

„უჩვენებდეს სომხურ კვალს“ ქართულ სახარებაში!

პერიონ არის ზმნა, წარმოებული ქართ. სიტყვიდამ პერი – ქაფი, დუჯი, დორბლი. ასრევე იხმარება ეს სიტყვა სვანურში (პერი), ინგილოურში (ნეპერი), და სახარებაშიაც (ლუკა, 9, 9) ამავე აზრით არის ნახმარი. მას უდრის ბერძნ. აფ-

– 46 –

როს – ქაფი, სომხ. ფრფურ – ქაფს. პერიონ=პერიონის=იდუ-ქების.

პარაკად წარმოსდგება იმ ძირიდან, რომლიდანაც გვაქვს ქართ. პრაკა-პრუკი, პრაკპრაკი, პრაკუნნი – და ნიშნავს ჩქარ სიარულს, ბაკიბუკით სწრაფ სვლას. მას შეიძლება უდრიდეს სომხ. პაჰაკ, პაიიკ, რომელსაც პატკანოვი სкорюихა-ად თარგმნის (Издл. о сост. Арм. языка 12).

ვინის ჩამატება და გამოკლება ხომ ქართ. ენის კანონია: ორი – ვორი, ცხოვრება – ცხორება, პოვა – პოა, წერვა – წერა, შოვნა – შოვა – შოა, არა – ვარა.

რაიც შეეხება საკუთარ სახელებს, აქ კი ცხადი გაჭიანურებაა, როდესაც ამტკიცებენ, რომ ეს სახელები ქართ. და სომხ. ენებში ერთი და იგივე არისო!

კაფარნაუმის შესახებ დ. ბაქრაძე ამბობს: „კაპერნაუმ ქსნისაშიაც და ურბნისისაშიაც ყოველთვის იწერება „კაფარნაუმ“. ეს ფორმა არ იცის არც გიორგის ვარიანტმა, არც ლათინურმა, არც ბერძნულმა და არც სლავიანურმა. იგი სომხური ფორმაა“ (ისტორ., გვ. 172). სრული შეცდომაა ძველ ბერძნულში ლათინურში, ტიშენდორფის გამოცემულში და სხ. ყველგან იხმარება კაფარნაუმი და არა კაპერნაუმ. მხოლოდ ბერძნულ კორიდეთის მეცხრე საუკ. სახარებაში, რომელიც ეკუთვნის ჩვენს საეკლესიო მუზეუმს, ორიოდეჯერ იხმარება კაპერნაუმ კაფარნაუმის მაგიერ. რაც ქართ. ათონის-წინადროინდელი სახარებებია, თითქმის ყველგან გვხვდება აგრეთვე კაფარნაუმ.

ქართ. სახარების სომხურიდან თარგმნის ნიშნებად ხადიან აგრეთვე იმას, რომ ქართ. ძველ სახარებაში, ვით ძველ სომხურებში არ არისო ზოგიერთი ადგილები, მაგალ., მარკოზის სახარების მე-16 თავის მეორე ნახევარი (9-20 მუხ.), იონანეს სახარების მე-8 თავის 1 – 11 მუხლები. მაგრამ ეს განა მარტო ქართულ.სომხურებში შეინიშნება!! ჩამოვთლილზედაც მეტი აკლია ქსნისას, ურბნისისას, ტიშენდორფისას, კორიდეთისას და სხ. (იხ. ქვემო).

– 47 –

ჯერ ისევ 1900 წელს ქართველ-სომეხთა სამწერლო ურთიერთობის შესახებ ვამბობდით („მწერლობა“, გვ. 56): „მეზობლად მცხოვრები ერები ველურები იქნებოდნენ, რომ ერთმანეთისაგან არა ესესხნათ-რა, არა გადმოეღოთ-რა. თუ ქართველები სთარგმნიდნენ სომხურიდანაც საჭირო წიგნებს, ქე-

ბად ჩაეთვლებათ“... ამასვე ვიმეორებთ დღესაც მაგრამ არ გვჯერა, რომ იერუსალიმიდამ მოსულ წინოს იქ არ გაეცნო, ზედმიწევნით არ შეესწავლა ბერძნული სახარება და ამ სახარების თარგმნისთვის არ ეზრუნა საქართველოს მოქცევის შემდეგ, რომ საბერძნეთიდან ქრისტიანობისა და აგრეთვე სასულიერო იერარქიის მიმღებ ერს სახარებაც ბერძნებიდან არ მიეღო და ეს სახარება თავის ენაზე არ ეთარგმნა ბერძნულ საერთაშორისო და სამეცნიერო ენიდან, არამედ სომხურიდან, ენიდან იმ ერისა, რომელსაც ბერძენ-ქართველთა მსოფლიომ ადრიდგანვე დაუწყო ბრძოლა, როგორც მწვალებლობის მომხრეს და გამღვივებელს. რაღა თქმა უნდა, ჩვენ აქ გვალაპარაკებს მხოლოდ ერთადერთი სურვილი: დროით გამოირკვეს ყოვლის გამათანასწორებელი და მომრიგებელი ჭეშმარიტება, თორემ სომხის დიდ ერს ჩვენ ისეც ღრმად პატივს ვცემთ მის საკვირველ სიმხნევისა, სიმედგრისა, მომჭირნეობისა და წარმატებისადმი მისწრაფებისათვის. პირად ჩვენთვის სულ ერთია, რომელი ენიდამაც უნდა იყოს დათარგმნილი თავდაპირვანდელი ქართ. წიგნები სახარებითურთ. თარგმანი თარგმანია, არც მეტი, არც ნაკლები. მაგრამ კულტურის ისტორიისთვის ამ კითხვის სწორ გადაწყვეტას პირველ ხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს. ეს ცხადზედ უცხადესია, და მისი გადაწყვეტა შეიძლება მხოლოდ ბლომა ტექსტების მოგროვებით და ისიც მიუდგომლად, წმინდა მეცნიერებისთვის მსახურების სურვილით.

აწ გავცნოთ მცირე ნაწილს იმ შედარებით მასალისას, რომელიც ჩვენ შემოვკრიბეთ აუარებელ რიცხვად. ხოლო წინდაწინვე დავიხსომოთ, რომ ბერძნულ და სომხურ სიტყვებს ჩვენ ამგზობისას ვწერთ ქართ. ასობით: ჩვეულებრივ მკითხვე-

– 48 –

ლის სიმარჯვისთვის და იმისთვისაც, რომ, საზოგადოდ, არ თანავუგრძნობთ წერილის აჭრელებას გარმიანულ ანბანით გარმიანულ სიტყვების დაწერით: მდაბიონი ვერ წაიკითხავენ, მეცნიერებმა კი უიმისოდაც უნდა იცოდნენ ხსენებულ სიტყვების მართლწერა.

ურბნისის სახარების ტექსტის შესწავლა-შედარების დროს ჩვენ ხელში გვქონდა 1876 წ. სტეფ. მელიქიშვილის მიერ გამოცემული ქართ. სახარება, ხოლო სხვა ხელნაწერ სახარებებისა ბიბლიურ საზ. გამოცემული სახარებები.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ამ ხელნაწერ სახარებათაგან ურბნისის სახარების უახლოესი ანუ თითქმის პირი არის წ. კ. საზ. ხელნაწერი სახარება № 405), დაფურცლილ დაფანტული და დაკლებული, მაგრამ მაგარს ტყავზედ ვინმე გაბრიელის მიერ (გვ. 38) შვენიერ ასომთავრულით დაწერილი. ამასა და ურბ. სახარებას შორის ის განსხვავებაა, რომ აქა-იქ ფრაზები, სიტყვები და მართლწერა განსხვავებულია. აქ გვხვდება შაბათი და შაფათი, იოსები და იოსეფი, ისკარიოტელი და სკარიოტელი, კუდრანტე და კოდრანტი, სამპყრობილე=ურბნ. სა-

პერობილე, ძალგისხენ=ურბ. ძალგიც=ბეჭდ გიცნობიეს (მათე 16, ყ), არიედ=არიან=ბეჭდ. იყვნიან (12, 5), მრთელად ყრუდ=ურბ. მრთელად ყრუი=ბეჭდ. ყრუ (9, 33), ურბ. და № 405 – ეშმაკო (ბეჭდ. სატანა), სული (ბეჭ. თავი), თოვლი (ბეჭდ. ნათელი: მათე, 17, 2), სიძისა და რძლისა (ბეჭდ. სიძისა. იქვე 25, 1), ქანქარი (ბეჭდ. ტალანტი), ვნებად (ბეჭდ. პასქად. პურის ჭამადმდე (ლუკა 11, 38) – სადილობადმდე, სეფეკაცსა (12, 58) – მეხარკესა, სეფეკაცმან იქვე – მეხარკემან, ოცდაათეული (16, 7) – სათოველი (ბეჭდ.), ბიჭისაგან (იქვე, 21) – ნამუსრევისაგან (ბეჭდ.), ლოდი ფქვილისა (17) – ლოდი ვირით საფქუჭლი. საქუთფჯ=ურბნ. საქუთბე=ბიბლ. გამოც. საფუქეთე=მელიქ. გამოც. საქუფთე =ბერძნ. ბალანტიონ=სომხ. ქსაკ (ეს ქსაკ არის არაბული სიტყვა, რომელიც შემოვიდოდა სომხეთში არა ადრე VII-VIII საუკ.). ამით ვათავებ ჯერჯერობით გაბრიელის მიერ გადაწერილ ხელნაწერზე (№ 405) ლაპარაკს.

ურბნისის სახარების. ტექსტს შევუდარეთ აგრეთვე საეკლესიო მუზეუმის ტყავზე დაწერილ სახარების (№ 18) ტექსტი. მის 149 კაბადონზე ვკითხულობთ: „დიდება შენდა სამებაო წმიდაო, რომელმან ღირს მყავ განსრულებად წმიდისა ამის სახარებისა, დაიწერა წმიდად ესე სახარებად განმანათლელი ყოვლისა სოფლისა კელითა გიორგი ხუცისადათა“. მომყავს რამდენიმე შედარება.

მარკოზ.	1:2 :	ბეჭდ.	№ 18	ურბნ.
		პირსა შენსა	შენსა	შენსა
	1,4	ნათლისცემასა	ნათლისღებასა	ნათლისღებასა
	1,5	აღუარებდეს	აუარებდეს	აუარებდეს
	1, 6	ველურსა	ველურისასა	ველურისასა
	1,21	კაპერნაუმად და მეყვსეულად დღესა შაბათსა	კაფარნაუმდ და შაბათსა დღესა	კაფარნაუმდ და შაბათსა დღესა
	1,35	რიჟრაჟსოდენ აღსდგა	რიჟურაჟუსოდენ ნიად აღდგა	რიჟურაჟუსოდენ ნიად აღდგა.
	2, 1	და შევიდა კვალად კაპერნაუმად	და შევიდა მერმე კაფარნაუმდ	და შევიდა მერმე კაფარნაუმდ
	5, 1	მოვიდეს.. სოფელსა მას დადარინელთასა	მოვიდა.. სოფელსა გერგესეველთასა	მოვიდა სოფელსა მას გერგესეველთასა
	8, 10	და მეყვსეულად შევიდა... ადგილთა დალმანუთასათა	და შევიდა... ადგილთა მაგდალამათა	და შევიდა... ადგილთა მაგდალამათა

ლუკა 2, 33

ქართ. ბეჭდ., ბერძნ. ბეჭდ. და რუსული: იოსებ და დედად მისი

ურბნ., ტიშენ., № 18 და სომხ. : მამად მისი და დედად მისი
ქართ. ადიშისა (897 წ. გადაწ.) (897 : მამად მისი და დედად მისი.

– 50 –

ადარ განვავრძობთ სიტყვას, შევნიშნავთ ხოლო, რომ № 18-ში ურბნ. სახარების ტექსტს თითქმის ეთანასწორება მარკოზის, ლუკას და იოვანეს „თავის“ სახარებები, ხოლო მათეს „თავი“ უახლოვდება ბექლურის ტექსტს.

ზემოხსენებული კორიდეთის ბერძნული სახარება კუთვნილებაა აქარის მხრის სოფელ კორიდეთისა, საიდგანაც ძველ დროსვე გადმოუტანიათ სვანეთს და იქიდგან დიდებულს გელათს. აქედგან კი იგი ეპისკ. კირიონმა მოიტანა ტფილისს და გადმოსცა საქართველოს სამღვდელოების საეკლ. მუზეუმს. ეს ხელნაწერი უკვე ჯეროვანად შესწავლილია გერმანელ მეცნიერის ზოდენისა და პროფ. ი. ე. ევსევის მიერ. ამათი გამოკვლევებითურთ მოსკოვის საიმპ. არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ ფოტოტიპიურად გამოსცა კორიდეთის სახარების ერთი ნაწილი – მარკოზის „თავი“ სახარება.

ზოდენი, დიდი მცოდნე ახალ აღთქმის ვარიანტების ტექსტისა, კორიდეთის სახარებას სთვლის უმახლობელეს მონათესავედ „კანტაბრიგენსის კოდექსისა“ და ჰოსკიერის გამოცემულ ტექსტისა, ამათ შემაერთებელ ვარიანტად; სამთავენი კი მისივე აზრით, შეადგენენ თავისებურ ერთეულს, რომელიც ყველაზე სწორეთ გადმოგვცემს ტექსტს, დადგენილს კესარიასში 300 წლ. ახლოს პანფილისა და ევსევის მიერ. ჩვენი ხელნაწერი მათივე მოწმობით გადაწერილია VIII-IX საუკ.

მის აშიებზე მრავალი ქართული და ბერძნული წარწერებია. ბერძნულეებში იხსენებიან იმპ. ნიკიფორე ფოკა (970-976), ანდრონიკე (1185-1194) და სხ. ქართ. მინაწერები შესრულებულია ძველის ძველ, ძნელად გასაგებ სელით და, სამწუხაროდ, არც ერთს თარიღი არ უზის *), უფრო ხშირად იხსენიება ბემქენ, რომელიც თავისთავს ერისთავთერისთავად სთვლის. მომყავს ზოგიერთი.

გვ 2: დაწერილი ეს თქნ ყოლა წმიდისა ღთის მშობელსა

*) შვიდიოდე მინაწერი გადმოღებული აქვს ბროსესაც (*Mélanges Asiatiques*, 1872 წ., VI, გვ. 269 – 286), მაგრამ უმეტესი არეულ-დარეულად.

– 51 –

კორიდეთისასა მე ივანმან ჭასძ.. ამირსპასალარისა მირიანისმან (!) მ(ასჟამსა) ოდეს პატრონისა ჭემისა მინს.... ლისა წყალობით-მქონდა... (3=24). პატრონისა ჭემისა წყალობით დამიწეს ღობიერთთ ესე კორიდეთი: და ეს (?) ოთხთავი წაიღეს და ეკლესია... და მოვიყიდე და იმავე ეკლესიას დავდევე და შევსწირე მე ავგოლისძე წმიდასა ღუთის მშობელსა კორიდეთისასა ჭემისა სოლისათვის და ჭემისა შვილისა ბემქენის სადღეგრძელოდ გავაკეთე მარიამობა დღე აღაპადა. რაზომ-

ნიცა ხუცესნი იყვნენ ამასა წირვიდენ. სხუად ეკლესიას ჰკაზ-
მიდეს ზეთით, სანთლით და ყავრით და სატრაპეზოსა ჭემსა
ბეშქენს სიცოცხლესა და გამარჯვებასა ლოცვიდენ. შემიწი-
რავს ყოვლით ფერით შეოვალადა და უცილებლადა და ვინც
შეუცვალოს, შემცაიცვლების რჯულისაგან: ქრისტიანობისა-
გან ...მე ივანსა ჭემითა ჳელითა დამიწერია ნიშნად და ავ ჳე-
ლად (?)

247:.. ოდეს მიქაელ ხუცესსა ცოლი მოკოდა ტეო ხცისა
ასოლი: მისი ზითევი დაწერეთ: ერთი კარი და ერთი ფუ-
რი (!), ერთი დრაჰკანი (!), ორი (!)...

გვ. 249: ესე ოთხთავი და ერთი სხუა განთჳსული კორიდუ-
ლი დაშლილი ვპოე ჟამთა სიგრძოითა მე ერისთავთერისთავ-
მან ბეშქენ შევჳკაზმე ესე ოთხთავი: მოვჳედე ჯუარითა და
ცუარითა: სახარებაჲ მათი სადაგად შევმოსე. აწ ვინცა იკით-
ხვიდეთ და იმსახურებდეთ წმიდათა ამათ წიგნთა ლოცვასა მო-
მიჳსენეთ ცოდვილი ესე და უღირსი რომელსა დიდად მეჳმა-
რების შენდობაჲ დღესა მას განკითხვისასა.

გვ. 74. ბეშქენი თავის რძლის ხოაშაქის ხოიშნით კორიდეთ-
ლების ხუცესთ განუკვეთს სატანუტროს, რათაო „ჩემისა ძ...ს
(ძის თუ ძმის?) წოლისა (=წულისა) ბექაისა სალოცავად და
სოლისა (=სულისა)... ხარებაჲ შეიმოსებოდით...“

76: ქ: ესე მე ბეშქენ ჩემითა ჳელითა დავწერე ესე რაი-
ცა ჩემთა მშობელთა და ჩემ... მტკიცე იყო რომე სატანოტ-
როი გამოიშალა და ვერ წირვიდეს სატანუტროს...

77: სახელითა ლუთისაითა დაგიწერე ესე დაწერილი მე

– 52 –

მურვან თქუენ სრულად კორიდელთა თიხოჩეთი დედისა ლუ-
თისადა შეეწირა მურვანს და აგათასა თქუენ და... მექონებო-
და ვითა გადასაჯადი ესე ვერ იყო: ამისთჳს არა გარდაგაჯდე-
ვინე ფორცელი ამოკოეთილი იყო და არ... ავიღე თქუენ-
გან- სამსახური ორმოცდა... და ფორცლისა ამოკუეთილიცა
გაგიშოი და თიხოჩეთი მოგეც მამოლო... მამოლი თქუენი
ეგრევე გ: მამოლ... სა ერდგულებასა შიგან: ვინც შე(შა-
ლოს)... (78) და: პირითა ლთისაითა: შემოგაგდე პელჳელი
სამოცი, მაგრა ათი: გაგიშოი და ორმოცდაათისა: ბოტინა-
თისა: ავიღე: ჩემთჳს: ჩემისა... და საჯელისუფლოდ ყოვლად.
ფერად (?) თიხჩეთს. ხოლო სისაკანელსა (?) ნიგოზეთს შეეწირა
და განერიგა (?) აგრევე იყო: და ვინცლა... რო თქუენიმც
ბრალნი და ცოდვანი კორიდეთისა ლუთის მშობელი და
რისხავს: ქ: ესე... ჳელითა: დამიწერია მე... 122 (72): ქ:
სახელითა: ღა. და შოამდგომელობითა: წსა ღის მშობელისაი-
თა: მე იოვანე: მათეშელმან: დაგიწერე: მიქელ: ხუცესსა:
კოირიკეს: ძესა: მას: ჟამსა: ოდეს: პარსმან: გამგებლად: იყო:
ბოღეშელ: ივან: წმიდასა: თანა: რომელ მიწა: იყო: მისი:
ნახევარი: ნიგოზეთი: ვიყიდე: გიბედნიერენ: ღმერთმან: ამას
დაწერილსა: მოწამენი: არიან: ავაშანაი: და ივანე: საკომელა-
შვილი (?):... და ნადირბერი: და პეტრე: და სრულად: კო-

რიდელნი: დაიწერა: ნადირისძეისა: ჯელითა: და ვინცა: ესე:
დაწერილი: შალოს: ათი: ბოტინათი: ზღოს და ესე (?) გაგუ-
შალოს ასრევე იყოს: ქ: ერისთავთერისთაო ბეშქენ ლუთის
სწორ მოწმენი შენგან(?)...

73: პიტირიმონ.. შემმოსელი წიგნისა, მე მიქელისა და
სალომესი.

იქვე: ჩვენ მურვანს, და (ა)გათასა მოგვკსენებია წდისა
ლთის მშობელისა კორიდეთისა და თიხჩიეორი (=თიხჩიეური)
პარტახტი: ლ[~]ნ გომარჯონ: არავინ ოქციოს ესე ჩუენგან მკი-
ცე (!) არს თო (=თუ): ღთსა: ონდეს(=უნდეს).

- 53 -

ურბნისის სახარება:

ა) ურბნისის სახარების გადამწერის ზოგი ცთომილება და მართლწერა:

მათე: მოვჰლიდა (4, 23), მუგუთა (2, 74.), წული=
წუელი (7, 4), ხესა (ორჯელ, 7, 18), შემიწყნა-
როს (2-ჯერ; 10, 40), ცადე=ცადმდე (11, 23),
დდე (2-ჯერ; 12, 40), ბალი=ბრალი (14, 10),
ფილატე=პილატე 27, 65), ერის (2-ჯერ; 28, 12).

მარკოზ: შეჰრისნა (4, 39), გულსა (2-ჯერ; 6, 19),
ლანკლითა=ლანკნითა (6, 25), შეცობანი=შეცო-
დებანი (11, 25).

ლუკა: მითი კეძოთა (1, 65), ბთლედმდე (2, 15), მჯდო-
(2, 46), თვსისისაჲ (7, 12), ცისათა (2-ჯერ;
8, 5), მუშკნი=მუშაკნი (10,), დედაკაკაცმან (13,
21), ინაკიდგმიდგმიდენ (13, 29), განკუნა (14, 11),
იხილალა (16, 23) მნებანი=მცნებანი (18, 20),
რასასა (23, 34).

იოანე: დაინა=დაიძინა (11, 12), მახლობებელად (11,
54), მოგაკაცსენოს (14, 26), მოწაფაფჳ (15, 8).

ბ) ადგილობრივ კილოის და სხ. ნიმუშები:

მათე: შიდა=შინა (7, 3; 4, 4:); უბიწო-უმანკო (10,
6) დაიჭუხნეს – დაიწუხნეს, ღაღატყო=ღაღადჰყო,
ბაგითა – პირითა (15, 8) ჯერარს--ეგულების, მა-
შინ – მას ჟამსა, მივედით – წარვედით, კურნაქ-
სა – ბურნაკსა (23, 24!), მსახურთა – მონათა, სა-
წუთრო – საწუთო, შებორკილება – შეკვრად, ნე-
ტარას=ნეტარარს (24, 45), შეთღსნეს=შეთხზნეს
(27, 29), ნავლლითა – ნაღვლითა (27, 24), შევედეს
(27, 53), ჩვენ მეძინა=გვეძინა (28, 13).

მარკ.: სახსა=სახლსა (2, 1), ოტევა=უტევა (5, 37),
შოვა=შუვა (6, 47), განრეიყვანა (მეგრ. ფორ.)=
განრაიყვანა (8, 32), გიწესს (მეგრ. ფორ.)=გიძა-
ხის, გიწოდებს (10, 49).

- 54 -

ლუკა: ელისაბეთს II, 41), აღილვად=ახილვად (4, 18), აღილნა=აღიხილნა (6, 20), შიდა (6, 42), მიახნდა=მიახლდა (7, 2), ჭადი (8, 55) არქოთ (10, 10), ზაქარაჲ=ზაქარია (10, 51), მიეტე=მიეტეოს (12, 10), მაუკლებელი (კახ.)=მოუკლებელი (12, 33) გამოიცანდეთ (12, 56), ნო=ნუ (13, 14), უწრად=ოხრად (13, 35), გლოცევ=გთხოვ (14, 18); ღურნი=ღორნი (15, 16), ცრო არს – ცრუ არს (16, 10), ყივინვე (16, 16), აღიფლურ (17, 6), წუწუბი – წუნწუბა (17, 29), პოოსმეა (სვან. ფორ.)=მიპოვისა? (18, 8) მისართ=მიმართ (18, 7; იგივე ოვან. 12, 37), ადგომისანი (20, 36).
 იოვან.: აღილვად (10, 21), იქცეუდა (10, 23), იყნენ (17, 21), მიცით მე=მიცნობთ (14, 9), განსთქდა (21, 11).

გ) სახელები:

ურბნ.	ტიშენდ.	სომხ.
იესუ	იესუს	ჰისუს
ქრისტე	ხრისტოს	ქრისტოს
აბრაჰამ	აბრაამ	აბრაჰამ (ასურ. აბრაჰამ)
ისაკ (=ისააკ)	ისაკ	ისაკაკ (ისხაკ)
ნაასომ (ნაასონ)	ნაასონ	ნაასონ
სალმოზნ	სალმონ	სალმონ
იესე	იესე	იესე
სოლომონ	სოლომონ	სოლომონ
სალათიელ	სალათიელ	სალათიელ
ელიაკიმ	ელიაკიმ	ჰელიაკიმ
აქიზ (აქიმ)	ახიმ	აქინ
ელიოზდ	ელიოზდ	ჰელიუდ
ელიაზარ	ელეაზარ	ჰელიაზარ
იოსებ (იოსეფ)	იოსეფ	ჰოვსეფ
პეტრე	პეტროს	პეტროს
პავლე	პავლოს	პოლოს
ბეთლემი	ბეთლემ	ბეთლეჰემ

– 55 –

არქელაოზ	არხელაოს	არქელადოს
კაფარნაუმ	კაფარნაუმ	კაფარნაუმ
იაკობი		აკუბ
მოსე	მოსეს	მოვსეს
	Moises	
ელია	ელიას	ჰელია
მარიამ მაგდანელი	მარიამ მაგდალენე	მარიამ მაგდალენაცი
ეოსიტოს	იოსიტოს	ჰოვსე
ეკლესია	ეკლესია	ეკლესი

დ) ცვლილება აზრის მხრივ.

მათეს სახარება.

3,7: ურბნ.	ტიშენდ.	სომხ.
ფარისეველნი და	ტონ ფარისეონ	სადუკეცუნ

სადუკველნი კე სადდუკეონ ე ფარისეცუც
8,13 ურზნ.

დაბეჭდილის მუხლის ბო-
ლოს ჩამატებულია სიტ-
ყვები: „და ვითარცა მო-
ვიდა ასისთავი იგი სახედ
თვსა, პოვა მონად იგი მი-
სი განკურნებული მას ჟამ-
სა შინა“.
21,28-31

ასევეა
კორიდეთის
ბერძნულ
სახარებაში

სომხურში
არის მხოლოდ
ის, რაც ქარ-
თულ ბეჭდურ
ში.

ქართ. ბეჭდ. და ბერძ. ბეჭდ.
კაცსა ვისმე ესხნეს ორ ძმ.
მოვიდა პირველისა მის და თქვა:
შვილო წარვედ დღეს და იქმო-
დე ვენახსა ჩემსა.

ხოლო მან მიუგო და რქვა:
არა მნებავს. ხოლო უკანასკნელ
შეინანა და წარვიდა.

და მოუხდა მეორესა მას და
რქვა აგრეთვე, ხოლო მან მიუ-

ურზნ., ტიშენდ. და კორიდ.
(იგივე და მერე):

ხოლო მან მიუგო და ჰრ-
ქუა: წარვიდე უფალო და
არა წარვიდა.

და მოვიდა მეორისა მის
და ჰრქუა ეგრევე. ხოლო

- 56 -

გო და რქვა: წარვიდე უფალო
და არა წარვიდა.

ვინ ორთა ამათგანმან ჰყო ნე-
ბა მამისა თვისისა? რქვეს მას:
პირველმან მან.

მან მიუგო და ჰრქუა: არა
მნებავს, არა წარვიდე, ხო-
ლო უკუანასკნელ შეინანა
და წარვიდა.

ვინ ორთაგანმან ყო, ნებად
მამისა თვისისა? ჰრქუეს მას:
უკუანასკნელმან მან.

25,1: ურზნ.

სიძისა და სძლისა

კორიდ.

ნიმფიუ კე ნიმფის.

ქართ. ბეჭდ., ტიშენდ. და ბერძნ. ბეჭდურში „და სძლი-
სა“ არ არის.

	ბეჭდ.	ურზნ.	ტიშენ.	სომხ.
25, 3	ლამპარნი	სანთელნი	ლამპადას	ლაპტერონ
„ 4	ლამპართა	სანთელთა	ლამპადონ	ლაპტერს
„ 7	ლამპარნი	სანთელნი	ლამპადას	ლაპტერს
„ 8	ლამპარნი	სანთელნი	ლამპადეს	ლაპტერქს
27,65	ბეჭდ. პილატე . . . დასი	ურზნ. ფილატე დასისაგანი	ტიშენდ. პილატოს კუსტოდიან	სომხ. პილატოს ზორაკან
17,27	ბეჭდ. სტატირი	ურზნ. სასწური	ტიშენ. სტატირ	სომხ. სატერ
5,26	ბეჭდ. უკანასკნელი კოდრატი	ურზნ. დანგისა კოტორი	ტიშენ. კოდრანტინ	სომხ. ნაქარაკიტ
22,19	დრაჰკანი იგი ხარკისა	დრაჰკანი იგი კინსონისა ხარკ.	ნომისმა ტუკ კინსუ	დაჰკან ჰარკინ

21,39 ურბნ. და კორიდ: მოკლეს და განაგდეს გარე ვენაჯისა მისგან ქართ. ბეჭდ. და სომხ.: განიყვანეს გარეშე ვენახისა მის და მოკლეს

22,30 ურბნ. და ტიშენდ.: ანგელოზნი. ქართ. ბეჭდ., ბერძნ. ბეჭდ. და სომხური: ანგელოზნი ღვთისანი.

22,45 ურბნ. და ტიშენდ.: დავით უფლით ხადის. ქართ. ბეჭდ. და კორიდ.: დავით სულითა.

23,29 ურბნ.: მოსაცხენებელსა (ტიშენდ. მნემია). ბეჭდ. ქართ. სამარეზსა.

27,2	ბეჭდ.	ურბნ.	ტიშენდ.	კორიდ.	სომხ.	ბეჭდ. ბერძნ.
	პონტოელს			პონტიო	პონტაცოჲ	პონტიო
	ა	პილატეს	პილატო	პილატო	პილატოსი	პილატო.
	პილატეს					

მარკოზის სახარება.

1,1 ქართ. ბეჭდ., ურბნ., ტიშენდ. და კორიდეთისაში: „ვი-თარცა წერილარს ესაია წინასწარმეტყუელსა. სომხურ. და ბერძნ. ბეჭდურში გამოტოვებულია ესაია და დატო-ვებულია მარტო „პროფიტეს“, „მარქარეს“.

1,40 ურბნ., ტიშენდ., კორიდ. და ბერძნ. ბეჭდ.: განკურ-ნებად – კათარისე, სომხ. და ქართ. ბეჭდ. განწმედად – სრბელ.

3,17 ქართ. ბანერგეს, ბანერეგეს, ტიშენდ. ბოანერგეს, სომხ. ბანერეგეს.

4,15 ურბნ. და ტიშენდ. „სიტყუაჲ იგი, დათესული მათდა მი-მართ“. კორიდ., ბერძნ. ბეჭდ. და სომხურში „დათე-სული გულთა მათთა“ („ესპარმენონ ენ ტეს კარდიეს“; „სერმანეალ ი სირტს ნოცა“). ქართ. ბეჭდ. სიტყვა „და-თესული“ არ არის.

5,1 ურბნ., კორიდ. და სომხურში ქუეყანასა გერგესეველთა-სა; ტიშენდ. „ხორან ტონ გერასინონ“; ქართ. ბეჭდ. და ბერძნ. ბეჭდ. „ქვეყანასა გადარინელთასა“ („ხორან ტონ გადარინონ“).

7,4	ქართ. ბეჭდ.	ურბნ.	კორიდ.	სომხ.
	განრცხა	განრცხაჲ	ბაპტისმუს	მკრტუთიუნს
	სასვემეღებისა	სტამნებისაჲ	პოტირიონ	ბამაკაც
	და სტამნებისა	და სამუსლისაჲ	კე ქსესტონ	ე სტომანაც
	და ქვაბებისა	და ქვაბებისაჲ	კე ხალკიონ	ე პლმეაც
	და ცხედრებისა	და ცხედრებისაჲ	კე კლინონ	ე მაჰკაც

7,8	ურბნ. და ტიშენდ.	ქართ. ბეჭდ.	კორიდეთისაში	სომხურსა
	და დაგიტევებიეს	„განრცხი-	და ბერძნ.
	მცნებაჲ ღვთისაჲ		დამ“ იწყე-	ბეჭდურში

და გიპყრის მო- ძღურებად კაცთად	(ესეც და მერე) განრცხა სასმე- ლებისა და სტა- მნებისა და სხვა- სა ესე ვითარსა მრავალსა ჰყოფთ	ბა და „კაც- თად“-თ თა- ვდება.	ისეა, რო- გორც ქარ- თულ ბეჭ- დურში.
-----------------------------------	---	-------------------------------------	--

7,31	ურბნ. საზღვართა ათქალაქისათა	ტიშენდ. და კორიდ. ტონ ორიონ დეკაპოლეოს	სომხ. საჰმანანცნ ი დეკაპოლის
-------------	---	---	---

8,10	ბეჭდ. დალმანუთა	ურბნ. მაგდალა	ტიშენდ. მაგდალა	ბერძნ. ბეჭდ. დალმანუთა	სომხ. დალმანუნა
-------------	---------------------------	-------------------------	---------------------------	----------------------------------	---------------------------

8,8 ფსჯრიდი, **8,20** სფჯრიდი, ტიშენდ. სპჯრიდ

9,4	ქართ. მოსე	ბეჭდ. ილიას- თანა	ურბ. ელია მოსეს- თანა	ტიშენდ ელიას სი=მოსი	კორიდ. სინ მოდ- (Mosei)	სომხ. ელია მოვ- სესივ
------------	----------------------	--------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------	--------------------------------------	------------------------------------

10,25 ბეჭდ. უადვილეს არს აქლემი ჯურელსა ნემსისასა გან- სლვად, ვიდრე...	ურბნ. უადვილეს არს მანქანისა სა- ბელი ჯურელსა ნემსისასა გან- სლვად, ვიდრე...
--	--

11, 9-10

ბეჭდ. ოსანნა კურთხეულარს მომავალი სახელითა უფლისათა. კურთხეულარს მოსლვა მეუფებისა სახელითა უფლისათა დავითის მამისა დავითის მამისა ჩვენისა. ოსანნა მაღალთა შინა.	ურბნ. ჰსანა მაღალთა შინა მოსლვად მეუფისად ჩუენისა მშჯდობად ზეციითა და დიდებად მაღალთა შინა.	კორიდ. ოსანა ტო იპსისტო
---	--	--

- 59 -

12, 14

ურბნ. მარქუ ჩუენ ჯერარსა ჩუენდა ხარკისა მიცემად კეისარსა?	კორიდ. იპონ უნ იმინ ექსესტინ დუნე ეპი კეფალეონ კესარი?	ტიშენდ. და ქართ. ბეჭდ. არ არის „მარქუ ჩუენ“. ტიშენდ. კეფალეონ-ის მაგიერ არის „კენსონ“, სომხურში „ჰარკს“ („ჰარკს ტალ კადსერ“)
--	---	--

13,6	ურბნ. მე ვარ ქრისტე	კორიდ. ეგო იმი ო ხრისტოს	სომხ. ეს იემ ქრისტოსნ
-------------	-------------------------------	---------------------------------------	------------------------------------

ტიშენდ., ქართ. ბეჭდ. და ბერძნ. ბეჭდ. გამოტოვებუ-

ლია „ქრისტე“.

14,22 ურბ., ტიშენდ. და კორიდ. გამოტოვებულია სიტყვები: „და ჭამეთ, რამეთუ“.

14,45 ურბნ., ტიშენდ. და კორიდეთისაში: „და მეყსეულად მოვიდა და ჰრქუა მას: გიხაროდენ მოძღუარ“.

(ბერძნულში: რავვი) ქართ. ბეჭდ., ბერძნ. ბეჭდ. და სომხ.: „რაბზი, რაბზი“.

15,7 ბარაბა მელომეთა (ბეჭდ. მეშფოთეთა) თანა კრული.

15,34	ბეჭდ. და ურბნ. ელოი ელოი ლა- მა საბაკთან	ტიშენდ. ელოი ელოი ლამა საბახ- თანი.	კორიდ. ელი ელი ლამა სა- ბახთანი	სომხ. ელი ელი ლამა საბაქ- თანი
-------	---	---	---	--

15,40

ბეჭდურ. იოსეს დე- დაა	ურბნ. იოსც ტო- სის დედაა	ტიშენდ. და კორიდ. იოსიტოს მი- ტირ	ბერძნ. ბეჭდ. იოსე მი- ტირ	სომხ. ჰოვსეაჲ მაჲრნ
15,47	იოსესი(ურ.)	იოსტოსისი(ტ.)იოსეტოს	იოსე	ჰოვსეჲ.

ლუკას სახარება.

4, 24	ურბნ. ამინ, ამენ *)	ტიშენდ. ამენ.	კორიდ. ამინ (amin)	სომხ. ამენ
-------	-------------------------------	-------------------------	------------------------------	----------------------

*) ბერძნ. ასოს ე ტ ა ს გამოთქმაში ქართველები მისდევენ ხან რე-

4,24	ბეჭდ. მამულსა	ურბან. სოფელსა	ტიშენ. და კორიდ. ჰატრიდი	სომხ. ქალაქი (ქალაქსა)
------	-------------------------	--------------------------	------------------------------------	----------------------------------

5,39 ბეჭდ. უმჯრბესარს, ურბნ. უტკბილესარს, კორიდ. ხრის-ტოტეროს ესტინ, ტიშენ. ხრისტოს ესტინ, სომხ. ქაღცრა-გუჲნ ე.

10,1	ბეჭდ. 70-ნი	ურბნ. 72-ნი	ტიშენდ. 70-ნი	სომხ. 72-ნი
10,17	70-ნი	72-ნი	70-ნი	72-ნი
11,51	ზაქარიასა,	ზაქარაჲსა ზახარიუ მისა ბარაქისა		ზაქარეაჲ
22,60	ბეჭდ. ქათამმან იყივლა	ურბნ. ქათამი უფონესენ ყივა	ტიშენ. ხოსეცავ ალექტორ	სომხ. ჰავ

იოანეს სახარება.

1,18 ურბნ. ღმერთმან, ტიშენდ. თეოს, ქართ. ბეჭდ. ძე-მან, კორიდ. და ბერძ. ბეჭდ. ვიოს, სომხ. ორ-დი (ძემან)

3, 3 ქართ. ბეჭდ. ცათაჲ, ურბნ., ტიშენდ., კორ., ბერძნ. ბეჭდ. და სომხ.-ღუთისაჲ.

3,13 ურბნ. და ტიშენდ. არ არის: „რომელ არს ზეცათა შინა“, გარნა არის ქართ. ბეჭდ., ბერძნ. ბეჭდ. და სომხურში.

ვ) ურბნისის სახარებაში არ არის:

მათე, 10,8: მკუდართა აღადგინებლით

- „ 10,23: შემდეგ სიტყვებისა მოივლტოდეთ თქვენ სხუად „და მიერლა თუ გდევნიდენ თქვენ სხუად კერძო“
- „ 15,33: ვითარცა განძლა ერი ესოდენი
- „ 17, 6: და ... შეეშინა ფრიად
- „ 18,11: (არ არის მთელი მუხლი. აგრეთვე ტიშენდორ-ფისაშიაც)

იხლინის გამოთქმას, ხან ერაზმისას. ეტათი იწერება სახელები: იოსეფ, იესუს, სემ, რესაჲ, ელია, ესაია და სხ. ბერძნ. ai-საც გამოსთქვამენ ვით ე-ს: Mainan=მენან (ურბნ. სახ. ლუკ., 3).

– 61 –

მათე, 20, 7: და რა იგი იყოს სამართალი მიიღოთ

- „ 22, 34: და ეტყოდა (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 25, 13 რომელსა შინა ძე კაცისა მოვიდეს (აგრეთვე ტიშენდა).
- „ „ 16, 22: ტალანტი
- „ 25,30 და ამას რა იტყოდა, ხმა ჰყო რომელსა ასხენ-ყურნი სმენად, ისმინენ (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 27, 19 მას არა... კაცისა (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 28, 9 და ვითარ იგი მოვიდოდეს თხროზად მოწაფეთა მისთა (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 28, 18 ვითარცა მომავლინა მე მამამან, მეცა წარგავ-ლინებ თქვენ (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 28, 20 ამინ (აგრეთვე ტიშენდ.)

მარკ., 2, 7: ვითარმედ ესე გმობასა იტყვის

- „ 3, 15: განკურნებად უძღურთა და (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 4, 12: ცოდვა მათი (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 6, 11 ამინიდამ ბოლომდის (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 6, 23 და ეფუცა მას ვ-დ რაცა ითხოვო მიგცე შენ
- „ 11, 26 (მთელი მუხლი; აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 13, 9 ხოლო ეკრძალებით თქვენ თავთა თქუენთა რა-მეთუ
- „ 13, 11 ნუცა იწურთით
- „ 13, 18 სივლტოლაჲ თქუენი (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 13, 26 ღრუბელთა ზედა
- „ 14, 22 და ჭამეთ, რამეთუ (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 14, 65 და დაბურვად პირსა მისსა
- „ 14, 70 და სიტყუაცა შენი გამოგაჩინებს (აგრეთვე ტი-შენდ.)

ლუკა, 3,33 იორამ (აგრეთვე ტიშენდ.)

- „ 4, 8: წარვედ მართლუკუნ ჩემგან ეშმაკო (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ 6,16: რომელსა ეწოდა მოშურნე
- „ 7, 28: ნათლისმცემელისა (აგრეთვე ტიშენდ.)

– 62 –

- ლუკა, **7,31:** ხოლო სთქვა უფალმან (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ **7,46:** ფერჯთა ჩემთა
- „ **9, 1** იესო.... მოწაფეთა თვისთა (აგრეთვე ტიშ.)
- „ **9, 10** უდაბნოსა (აგრეთვე ტიშენდ.)
- „ **9, 54:** ვითარცა ილია ჰყო (აგრეთვე ტიშ.)
- 9, 55-56:** დარჩენილა მხოლოდ: მიექცა იესოჲ და შეჰრი-
სხნა მათ და წარვიდეს სხუასა დაბასა (აგრეთვე
ტიშენდ.)
- 10, 22:** და მიექცა მოწაფეთა და ჰრქვა (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 11, 24** ვა ცათა შინა, ეგრეცა ქუეყანასა ზედა, არამედ მი-
ქსნენ ჩუენ ბოროტისაგან (ტიშენდ. შემოკლებულია)
- 11, 44** მწიგნობარნო და ფარისეველნო ორგულნო... და არა
იციან (აგრეთვე ტიშენდ. „და არა იციან-ს გარდა)
- 12, 32** ზეცათამან
- 14, 24** რამეთუ მრავალნი არიან ჩინებულ და მცირედნი
რჩეულ
- 17, 36** მთელი მუხლი (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 24, 53** მარადის აქებდეს. ამინ (აგრეთვე ტიშენდ.)
- იოანე: **1, 27** რომელი პირველ ჩემსა იყო (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 3, 13** რომელი არს ზეცათა შინა (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 3, 15** ყოველსა... არა წარწყმდეს არამედ (უკანასკნე-
ლი სამი სიტყვა არ არის ტიშენდ.)
- 3, 18** მხოლოდშობილისა
- 4, 31** და ვიდრე იგი მოვიდოდეს (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 4, 42** ქრისტე (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 4, 43** და წარვიდა (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 5, 4** (მთელი მუხლი. აგრეთვე ტიშენდ.)
- 6, 11** მოწაფეთა და მოწაფენი მისცემდეს ერსა მას (აგ-
რეთვე ტიშენდ.)
- 6, 14** იესუ (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 6, 42** სადა იყო დავით
- 7, 53** (მთელი მუხლი. აგრეთვე ტიშენდ. დაა კორიდე-
თისაშიაც)

– 63 –

- 8, 1–11** (არ არის თერთმეტივე მუხლი. აგრეთვე ტი-
შენდ და კორიდეთისაშიაც)
- 8, 15** ხოლო ძემან დაიმკვიდროს უკუნისამდე
- 9, 11** საბანელსა მას (აგრეთვე ტიშენდ. და კორიდ.)
- 10,26** ვითარცა გაქვს თქვენ (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 11, 6** იესუ (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 11, 39** დამან მის მკვდრისამან (აგრეთვე ტიშენდ)
- 11,41** სადა მდებარე იყო მკვდარი იგი (აგრეთვე ტიშ.)
- 14,14** (მთელი მუხლი)
- 16,16** რამეთუ მე მივალ მამისა ჩემისა (აგრეთვე ტიშ.)
- 17,12** სოფელსა შინა (აგრეთვე ტიშენდ.)
- 19,30** და გარდამოიხვნენ

20,21 იესუ კვალად

21,18 სხვამან შეგარტყას შენ და

21,20 მისდევდა რა

21,25 ამენ (აგრეთვე ტიშენდ.)

ჯერჯერობით ამით ვათავებთ ურბნისის სახარების განხილვას. უფრო სრულ მასალას მის შესახებ წარმოვადგენთ მაშინ, როდესაც გავიცნობთ ქსნის სახარებას, აგრეთვე ადიშის და სხ. ძველ ქართ. სახარებებს და შევუდარებთ მათ ძველ სომხურ და ლათინურ ვარიანტებს და აგრეთვე ასურულს მე-IX – X საუკ. ეტრატზე დაწერილ სახარებას, რომელიც ეკუთვნის ერთს ჩვენს მეგობარს. ჩვენ არ გვსურს სინამდვილეს წინ გავუბრინოთ, მ. ხორენაცისა არ იყოს – თეორიის შესწავლამდე ღვთისმეტყველობა ვიწყოთ, ბლომა და მტკიცე საბუთების მოუფროვებლად რაიმე გადაჭრილ აზრს დავადგეთ ურბნისის სახარების დედნის შესახებ. აქ მხოლოდ მივაქცევთ მკითხველის ყურადღებას ამ სახარების ერთს მუხლს (მათე, 5, 45), რომლითაც თითქო უსარგებლნია რუსთაველს. იგი იკითხება ასრე: „მზე მისი (ზენაარ მამისა) მიეფინის ბოროტთა ზედა და კეთილთა, და აწვმის მართალთა ზედა და ცოდვილთა“. იგივე აზრი რუსთაველის გამოხატულობით: რადგან „ვარდთა და

– 64 –

ნეხვთა მზე სწორედ მოეფინების, დიდთა და წვრილთა წყალობა შენცა ნუ მოგეწყინების“.

წერილის დასასრულს ჩემ ზნეობრივ მოვალეობად ვრაცხ გულითადი მადლობა ვუძღვნა ღრმადპატივცემულს და დამსახურებულს პროფეს. ალ. სოლ. ხახანაშვილს, რომლის წინადადებით მოსკოვის საიმპ. საარქეოლოგიო საზოგადოებამ მომანდო ურბნისის კოდექსის გადმოწერა ხსენებულ საზოგადოების ერთერთ გამოცემაში დასაბეჭდად.

მ. ჯანაშვილი.

„ნაშრომის“ პროგრამა:

ა. ორიგინალური და თარგმნილი წერილები, მოთხრობანი, ლექსები

ბ. ბიოგრაფიები და მონოგრაფიები

გ. არქეოლოგიური ექსკურსიები, გამოკვლევანი და შენიშვნები

დ. ძველ-მწიგნობრული ტექსტები და საზოგადოდ ძველ მწერლების ნაწარმოებნი

ე. ლექსიკოგრაფია (ძველი ლექსიკონები და საზოგადოდ სალექსიკონო მასალები)

ვ. ბიბლიოგრაფია და კრიტიკა

ზ. სარედაქციო პასუხი

წ. განცხადებანი _____

იმედია საზოგადოება კვლავაც არ მოგვაკლებს დახმარებას.